

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

“ЩАСТЯ” КОРОЛЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА

Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – Т. 1). – Kraków: Avalon, 2012. – 538 s.

Підсумовуючи виклади та розмірковування над політичною біографією свого героя, Даріуш Домбровський на закінчення ствердив: “Nie możemy zupełnie pominąć czynnika, jakim jest szczęście. Najwyraźniej sprzyjało ono Daniełowi. Dowodem zaś tego najdobitniejszym jest fakt, że w jego otoczeniu powstała i zachowała się do naszych czasów Kronika halicko-wołyńska, źródło, dzięki któremu rył niepamięci nie pokrył czynów tak wybitnego władcy”¹. Звичайно, король через “свою” частину літопису* сам немало причинився до того, аби залишитися у свідомості далеких нащадків, які все ще й досі перебувають “на початку відкриття” його постаті, поміж центральними феноменами одного з найскладніших й водночас – найвеличніших періодів історії України, найвизначніших особистостей національної традиції.

Не применшуючи ролі у цьому сприйнятті літопису, не можна не відзначити два наступних чинники, з яких Д. Домбровський врахував лише перший. “Щастя”, незалежно від того, як воно виражалося для самого короля Данила Романовича, – те “щастя” добігло кінця 1264 р., хоча його плодами, закономірно, користувалися ще якийсь час і надалі, – має властивість існувати “нині”, тобто тепер уже в нас. І тут щастя у короля Данила Романовича випадає визнати може й не найбільшим. Перша обширна для свого часу біографічна студія (за тодішнім призвичаєнням, фактично, – переказ насамперед літописного оповідання) побачила світ ще 1873 р.². Проте присвячена знаменитому українському правителю література не вирізняється ні багаточисельністю позицій, ні – вже аж ніяк – широтою та різномірністю пропонованих інтерпретацій. Правду кажучи, вона виявляє надто мало розвинуту здатність, відійшовши від канону першої спроби вже

¹ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – Т. 1). – Kraków, 2012. – S. 466.

* Наукова коректність вимагає зазначити, що в оточенні короля, закономірно, виникла тільки та частина літопису,

що стосується його особи – приписуючи королеві увесь текст, автор вдався до очевидного “патетичного перебільшення”.

² Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным источникам // Университетские известия. – Киев, 1873. – № 6. – С. 1–24; № 9. – С. 29–80; № 10. – С. 81–156.

майже півторавікової давності, вийти поза переказ (із по-різному вдалими коментарями) “королівської” частини Галицько-Волинського літопису. Надто очевидно також є скромність написаної до 700-річчя короля й одразу ж перевиданої невеликої його біографії³. Вона стала показовим плодом часів, не схильних пропагувати таких героїв (явлена “схильність” не обійшлася й без знаних “особистих заслуг” самого автора). Мабуть, чи не найпоказовішим у цій першій новітній біографії короля Данила (визнавати його королем автор не бажав вперто) виявляється те, що Холм як вінець зусиль знаменитого володаря у тексті згадано лише мимохідь⁴. При цьому водночас, наприклад, розлого ляментується з приводу монгольського винищення, що його зазнали “землі Північно-Східної Русі”⁵. До біографії короля це, правду кажучи, не зовсім належить, щонайбільше творить для неї надто віддалене (і, фактично, надто мало потрібне в запропонованому конкретному викладі – інших подібних “ерудиційних” відкликань до історії тієї віддаленої київської окраїни текст не пропонує) тло. Проте, разом із незмінними ще не так давно “канонічними” цитатами, цей пасаж укладає обов’язково-бажаний донедавна (а для тих, хто його пережити все ще так і не зумів, – і надалі) набір неодмінних “поклонів кусту”...

Зрештою, ще й сьогодні одна з центральних постатей українського Середньовіччя навіть фігурує у якнайширшій та “офіційній” свідомості під накинутим їй через непорозуміння й по-школярськи засвоєним “іменем” “Данила Галицького”*. Хоча б з одного цього огляду про зусилля у вивченні короля, як і його епохи загалом, а, щобільше, – впровадження їх результатів до якнайширшої свідомості, випадало б хіба “рапортувати”... Втім, як завжди, зазначена проблема мала б бути справою, як колись вважали, – честі (тепер підміненої “всесиллям” грошви), найперше, українських істориків. А насамперед – одним з показових кроків до виходу з “колоніального іга”, у якому національна історія, здебільшого, перебувала упродовж останніх століть і якого їй далеко не завжди вдається позбавитися навіть за актуальних “безконечно сприятливих” та “нічим не обмежених” можливостей... Проте щойно минуле 750-ліття кончини короля в Україні не мало найменшого відгуку. Складається враження, що і в сьогоднішній Українській державі – принаймні тій, яку репрезентують актуально правлячі “еліти” (один цей окремих випадок послідовно характеризує їх насамперед “колоніальними”, незалежно від походження), король Данило Романович не увійшов до канону визначних постатей національного минулого (це якщо взагалі випадало би визнавати наявність мислення у таких категоріях)...

Монографія Д. Домбровського вийшла за часів загальних глибоких змін, коли багато що ніби “само по собі”, “поза волею” пишеться і думається інакше. Досвід попередників (як у позитивному, так і негативному його

³ Котляр М. Данило Галицький. – Київ, 2001 (передрук: Київ, 2002, перше видання: *Його ж.* Данило Галицький. – Київ, 1979). Пор. також: *Его же.* Даниил Галицкий. Документальное повествование. – Ленинград; Киев, 2008.

⁴ Котляр М. Данило Галицький [2002]. – С. 271.

⁵ Там само. – С. 92–98.

* Варто нагадати львівські аеропорт та ветеринарний університет імені “Данила Галицького”.

вимірах) послідовно цьому сприяє. Нове покоління дослідників, сформоване уже немало поза упродовж багатьох десятиліть неуханно діючим накинутим “табірним примусом”, закономірно творить “свою” історію – власне її бачення. Для цього воно вдається до системи поглядів, немало відмінної від тієї, яку викладали і до якої нерідко силою обставин так чи інакше чулися зобов’язаними немало попередників. Текст бидгощського автора переконує, що перед читачем за всіма ознаками власне “нова історія”⁶.

Запорукою новизни виступає, насамперед, докладніше, ніж звичайно давніше, прочитання та осмислення джерел, яким новітня наукова практика усе послідовніше змінює засвоєні на початковій стадії історичних досліджень виклад та коментування джерельних переказів. Власне такий підхід і став основою монографії Д. Домбровського. Причому, його застосовано не тільки щодо Галицько-Волинського літопису – у значній його частині – літопису короля Данила. Та ж метода супроводжує й опрацювання чималої літератури самого героя, його епохи, загального контексту ситуації, немало відображеного через тих, з ким він контактував, та події, до яких безпосередньо чи опосередковано виявився причетним.

Історіографічна сторона проблеми привертає увагу з огляду на відведене їй у дослідженні винятково істотне місце. Д. Домбровський залучив значну кількість літератури, здатної так чи інакше сприяти як осмисленню постаті й діяльності знаменитої особистості української історії, так і їх ширшого контексту. Тут зусилля автора неспівмірні з попередніми біографічними опрацюваннями. Хоча водночас в окремих випадках не вдається уникнути враження перенасичення історіографією як чимось стосовно обраної конкретної теми надто самостійним, а навіть немало самодостатнім. Виклад її власних проблем іноді здатний навіть немало ніби заступити саму провідну тему.

Книга пропонує тільки першу частину запланованого біографічного дослідження, якому при завершенні призначено стати практично одиною позицією студій над українською княжою добою⁷. Автор підійшов

⁶ Її скромним, проте – смію сподіватися – під багатьма поглядами вартим уваги попередником, стало невелике за обсягом українське видання, яке так само запропонувало нову систему поглядів на немало аспектів особистості й активності короля та історії його доби: *Александрович В., Войтович Л.* Король Данило Романович (Славетні постаті Середньовіччя. – Вип. 3). – Біла Церква, 2013.

⁷ Стверджуючи це, не можна, звичайно, не пригадати не так давно опубліковану обширну студію, присвячену князеві Роману Мстиславовичу: *Майоров О.* Галицько-волинський князь Роман Мстиславович, володар, воїн, дипломат: У 2 т. – Біла Церква, 2011. – Т. 1–2. Росій-

ське видання доповненого окремими новими розділами тексту див.: *Его же.* Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв. (Studiorum Slavicorum Orbis. – Т. 1). – Санкт-Петербург, 2011. Однак уже була нагода відзначити, що, попри запропоновані істотні відкриття, значна частина книги викликає немало запитань, а нерідко сприймається навіть плодом безперечного непорозуміння: *Александрович В.* Не зовсім звичайна монографія “незвичайного князя” *Майоров О.* Галицько-волинський князь Роман Мстиславович, володар, воїн, дипломат: У 2 т. – Біла Церква, 2011. – Т. 1–2 // *Княжа доба: історія і культура.* – Львів, 2013. – Вип. 7. – С. 295–313.

до завдання значно глибше, ніж попередники, тому, відштовхуючись від актуального стану осмислення проблеми, зміг запропонувати справді безпрецедентний на давнішому тлі результат. За задумом і реалізацією дослідження робить враження належного до тих, які колись визначалися поняттям “справи життя”. Однак відтоді само життя немало змінилося, зовсім іншими є також можливості як наукового пошуку, так і реалізації його результатів й на те, що видавалося таким лишень декілька поколінь тому, нині відводяться уже тільки лічені роки.

Поняття “*czasu, którym dysponuje autor*”, зовсім не випадково постає уже в першому абзаці тексту (s. 7) (“джерело” часового обмеження ні для кого не таємниця). А водночас, поряд з ним, – неunikненності неминуче небажаних наслідків (“...co w rezultacie rzutuje na dogłębność opracowania danego zagadnienia”) (s. 7). Сприйняття і розуміння своїх (актуально немало пануючих у науковому середовищі загалом) проблем, безперечно, свідчить на користь Д. Домбровського як дослідника. Однак само їх визнання не гарантує уникнення підстав для критичних зауважень і відзначення запитань, завислих без розтлумачення. Том далекий від недосяжного ідеалу, яким сприймається текст, що не насуває запитань, на які автор відповіді не дав. Зрештою, у цій черговій своїй книзі бидгоцький історик показав окремі сторони притаманного йому індивідуального методу, про які вже йшлося у рецензії на його розділ до колективного монографічного дослідження вежі в Столпі (польськ.: Столп’є) поблизу Холма⁸.

Читання текстів показує у Д. Домбровському систематично працюючого автора. Це дає підстави мінімалізувати кількість канонічних похвал, перейшовши безпосередньо до проблем, здатних стати предметом дискусії і полеміки, тобто найголовнішим живим чинником внутрішнього наукового прогресу. Нічого дивного, що, з огляду стану джерел, актуального потенціалу їх інтерпретації, дії наукової традиції та особистого досвіду автора (і рецензента теж!) дискусійних моментів набирається більше, ніж би хотілося бачити в такому дослідженні, – як з огляду на тему, так і прикладені до її опрацювання зусилля. Однак навіть кількість зауважень вказує на вартісну позицію, здатну викликати якнайпильнішу увагу і – переконує “читання з олівцем” – під усіма можливими оглядами, безперечно, такої уваги гідну.

Король Данило Романович увійшов до історії спадкоємцем творця Галицько-Волинської держави, князя Романа Мстиславовича. Тобто, потенційно він мав шанс стати “вибраним” уже від народження. Проте йому випало значно більше – не тільки відновити, а й утвердити історичною реальністю те, що збігом обставин для батька стало, радше, недовготривалим успіхом. Князеві Роману випало загинути через лічені роки після об’єднання пов’язаних до того, хіба, насамперед сусідством та пануванням представників однієї династії Волинського і Галицького князівств. Тут не можна не

⁸ Див.: *Александрович В.* Здобутки і прорахунки найновіших студій над вежею у селі Столп (Столп’є) поблизу Холма. *Żespół wieżowy w Stolpiu. Badania 2003–2005 / Pod redakcją Andrzeja Buko.* –

Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN; Instytut Archeologii UW, 2009. – 375 s. // *Княжа доба: історія і культура.* – Львів, 2011. – Вип. 4. – С. 290–296.

погодитися з висновком, що князь тільки мав започаткувати процес злиття двох окремих державних утворень. Тобто, за короткотривалого існування цього об'єднання роль самого володаря випадало би визнати, щонайбільше, вихідним поштовхом, із вказаних причин не розвинутим, тому, може, немало, насамперед, символічним. Остаточо утвердив обидва князівства як єдине ціле вже Данило Романович на зовсім іншому етапі історичної еволюції, за цілком відмінних умов. Д. Домбровський у цьому зв'язку подав визначальною подією нове об'єднання – тепер уже вперше під владою майбутнього короля – Волинської і Галицької земель навесні 1230 р., ствердивши навіть: “Można więc powiedzieć, że wczesną wiosną 1230 r. narodziło się państwo zwane w literaturze Rusią halicko-wołyńską” (s. 163). Хоча на тлі знаного подальшого перебігу подій запропонована дата як “остаточна”, звичайно, не може не сприйматися дискусійною – подібно до всякої, зрештою, цезури такого непростого й неоднозначного за наповненням історичного контексту.

Фактично, біографія короля Данила є історією того, як втративши із загибеллю глави майже все, родина, що її молодий княжич, підрісши, очолив (до того цю роль сповняла, звичайно, мати, з повноліттям сина відійшовши до монастиря), послідовно, крок за кроком, насамперед власними зусиллями, використовуючи сприятливі обставини й невтомно працюючи над їх забезпеченням, не тільки відновила все втрачене. Держава короля Данила Романовича постала на тлі небачених доти викликів на чолі з монгольською агресією і водночас – за цілком відмінного розкладу сил – не лише внутрішніх, а й зовнішніх. Те, що вдалося досягнути, притому, – не тільки в об'єднанні й примноженні батьківської спадщини, а й на інших напрямках, де зусилля самого князя Романа не так очевидні, а то й не засвідчені зовсім, не має аналога у досвіді спадкоємців старокиївської традиції. Саме це здатне немало вивищити короля не тільки поміж сучасниками, а й на загальному тлі української історії.

На початку Д. Домбровський відмовився – і цілком слушно – від опису перипетій ситуації після смерті князя Романа. Прийняте рішення – попри зрозумілу неминучу “спокусу” – безперечно, оправдане. Малолітньому спадкоємцеві належала власна біографія, а в бурхливих подіях по смерті батька, з огляду надто юного віку, самостійної ролі відігравати йому, звичайно, не доводилося. З тієї ж очевидної причини (а також за браком джерел?) літопис через багато років віднотував уже тільки поодинокі факти тогочасного життя осиротілого княжича. Ці записи іноді здатні “репортерськи” переказати події, як знаний епізод із шумавинським тиуном. Проте вони зроблені з відстані часу і в пліні літописного оповідання внаслідок цього не завжди достатньо вимовні. Характер джерельного переказу, поєднаний з немало “всесильною” у тому чи іншому питанні традицією (як же часто здатною бути не зовсім певного походження!), дали в тексті дослідження поодинокі моменти, варті стати предметом додаткового обговорення. Йдеться про тлумачення, що не сприймаються вмотивованими, або ж потребують уточнень. Окремі з них – не завжди з достатніми підставами – передають хід думок автора на час завершення відповідної частини тексту, у відзначеному (див. вище) поспіху надалі належно не опрацьований. А знаний принцип

quod principi placuit серед аргументів – доказ, хоча й надалі немало практикований (втім навіть серед “улюблених”!), проте, звичайно, аж ніяк не прийнятний з огляду загальноновизнаного наукового інтересу.

Найраніший такий момент стосується знаного факту початкового періоду біографії короля, викладеного через декілька різнорідних за змістом висловлювань щодо “загадкової” – на тлі згідної мовчанки джерел про конкретні обставини – загибелі князя Романа Мстиславовича. Несподівано неоднотайно потрактовано те, що відбулося в околицях міста Завихоста на березі Вісли. Оскільки що саме тоді сталося не відтворювало жодне відоме досі джерело, найлогічніше, варто, визнаючи загибель князя, не нагромаджувати навколо її обставин здогадів і “бачень”, наділених знаною здатністю посідати місце серед встановлених фактів. Власне так сталося у запропонованому тексті. Спершу князь згаданий як “poległy pod Zawichostem” (s. 33). Буквально на наступній сторінці вже стверджено, що він “padł w bitwie” (s. 34). Зрештою, ще перед тим вказано: “Padł on na polu boju” (s. 30) коли “niespodziewanie... zaatakował posiadłości Kazimierowiczów” (s. 29). Далі князі Лешко і Конрад Казимировичі, знову ж принагідно, з’являються з окресленням однозначного змістового наповнення – як “rogromcsy Romana” (s. 42). Вжите поняття логічно передбачає, що брати мали “розгромити” галицько-волинського правителя, а той не просто у “битві”, а в тому “погромі” повинен був загинути. Як уже обумовлено, усі наведені виклади з поступовим виразним наростанням однозначного за вимовою наповнення насправді є винятково нічим не підтвердженими здогадами. Цим перелік таких знаної певності висловлювань з відповідного приводу, однак, не обмежився. В іншому місці так само принагідно й побіжно в тому ж дусі уже стверджено навіть, нібито “doszło do bitwy pod Zawichostem” (s. 50), яка й мала закінчитися отим самим “погромом”. Але якщо справді “битва”, “погром” і його наслідок – “перемога”, то чому – при може й зрозумілій, ніби, скупості літопису – про “славну перемогу” однотайно мовчать також польські джерела? Чому так само невдовзі вдова з обома нащадками опинилася при краківському дворі одного з тих самих “rogromców”? Може справді варто прийняти вмотивований стриманіший погляд⁹ й справжні обставини загибелі князя визнати конкретно не зафіксованими й внаслідок цього – не доступними. І при цьому, знову ж, приділяти більше уваги автентичним джерелам, а не “благородним” інтерпретаціям...

До цього заклику, в міру огляду викладу на поодиноких сторінках книги, доведеться вдаватися ще неодноразово...

Принаймні літопис при викладі втечі вдови з нащадками зі столиці – Володимира перед загрозою від галицького на той час князя Володимира Ігоревича стверджує цілком виразно: “...бѣ бо Романъ оубьень на Лахохъ . а Лестко мира не створиль. Бѣу же бѣвшю поспѣшникуо . Лестко не помануо вражды . но с великою чѣстью приаѣтровъ свою . и дѣтатѣ”¹⁰. Зацитований

⁹ Найновіші міркування з цього приводу див.: *Войтович Л.* Ще раз про загадку загибелі князя Романа Мстиславовича (див. у цьому вип., с. 9–22, з давнішою лі-

тературою).

¹⁰ *Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей.* – Москва, 1998. – Т. 2. – Стб. 719.

фрагмент досить прозоро натякає на якусь “вражду” між князем Романом Мстиславовичем у заключний період його життя та краківським князем Лешком. Власне, за не відомих конкретних обставин цього “ворогування”, як випадає здогадуватися на підставі наведеного свідчення, – ніби не такого вже, однак, зятого та “непримиренного”, князь і загинув за не зафіксованих обставин в околицях Завихоста. У наведеній принагідній розповіді привертає увагу побіжна згадка, що після його смерті “Лестько мира не створиль”, яка досі ніби не викликала виразнішого інтересу. Від смерті князя Романа поблизу Завихоста (19 червня 1205 р.) до втечі його родини з Володимира, очевидно, на початку 1207 р.¹¹ минуло достатньо часу, аби пробувати врегулювати стосунки. Правда, цьому не сприяла відсутність серед спадкоємців загиблого князя того, хто міг виявити ініціативу й починити певні кроки на відповідному напрямі. Однак наведена фраза вказує, що таких не виявилось з обох сторін, внаслідок чого ніби зберігався стан конфлікту. Саме тому втікати родині покійного князя до противника, стосунки з яким не полагоджено, було очевидним ризиком. Проте, як переконує літопис, переважило не вороже налаштування, а родинні почуття, поєднані зі ствердженою далі жалістю¹². Не відомо, звичайно, наскільки вони мали виходити від самого краківського князя, а наскільки – від літописця: його присутність у збереженому викладі ситуації, закономірно, не варто недооцінювати. Проте втікати виявилися забезпеченими від можливого гіршого розвитку подій.

Втім, окрім тих факторів, які потрапили до літописного оповідання, імовірно й інші міркування, уже цілком прагматичні. Адже прийнявши втікачів, краківський князь ставав їх опікуном, що – доповнене родинними пов’язаннями – давало певні ширші можливості для участі в долі родини і князівства, які залишилися без глави. Оскільки далі в Галицько-Волинській державі виявляється виразний поділ сфер впливу між краківським та угорським правителями, ця не зафіксована в джерелах обставина, найочевидніше, повинна була відіграти не останню роль у “несподіваній”, як би мало переконати буквальне читання літописного викладу, переміні краківського “ворога” на чужинного та співчуваючого (принаймні в зображенні літописця) родича. Не відомо, звичайно, як насправді мало бути з родинними почуттями, але вказані прагматичні інтереси за тодішньої ситуації сприймаються надто вже очевидними.

Щось подібне зайшло також із запропонованим викладом обставин переходу влади в Галичі до малолітнього княжича після прибуття звістки про загибель князя Романа Мстиславовича. За словами автора, “...jak informuje Latoпис lawrentijewski zaraz potym zgromadzeni w Haliczu bojarzy złożyli przysięgę na wierność Danielowi” (s. 34). Тобто, йдеться про негайне, одразу ж на отримання звістки про смерть володаря, записання його спадкоємцеві й волею обставин – актуальному правителю. У цьому акті виразно виступає слід “пророманової партії”, проте на нього, як і водночас засвідчений тут винятковий звичаєвий прецедент, належної уваги досі не звернуто.

Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... – S. 47.

¹¹ Про датування останньої події див.:

¹² Ипатьевская летопись. – Стб. 719.

Проте наступне звернення до цієї теми у викладі – уже без відкликання до автентичного джерельного переказу, тобто... за очевидної відсутності такого (!), – в короткому висловлюванні доповнило літописне повідомлення про складення присяги моментом однозначно ще істотнішим: “Daniel bez watpienia przed zjazdem sanockim został posadzony na tronie halickim i odebrał przysięgę wierności podanych (sic!)” (s. 36). З цього мало б виходити поєднання джерельно зафіксованого акту складення присяги спадкоємцеві як новому правителю із чомусь не відзначеною у відповідному літописному оповіданні пізнішою урочистістю поставлення на княжіння у галицькому Успенському соборі з дотриманням передбаченої за таких обставин канонічної церемонії. Проте, як уже вказано в наведеному коментарі до літописного запису про присягу бояр, сам цей акт мав відбутися одразу після отримання звістки про смерть князя Романа. Ні про яку “інтронізацію” розповідь при цьому не згадує й відображені в ній хронологія та контекст відповідної ситуації виразно вказують, що про щось таке ні між обома відготованими наступними безпосередньо по собі конкретними фактами – звістка про смерть і присяга – ні згодом не йшлося зовсім. Окрім того, не випадало б дискутувати про співвідношення поставлення на княжіння і присяги новому володареві, як і підозрювати літописця, що відзначивши друге, він перше, важливіше за ієрархічним наповненням нібито мав “опустити”. Наведені міркування якнайвиразніше свідчать проти можливості за зазначених обставин чогось ієрархічно істотнішого, ніж відзначена у літописному викладі складена одразу ж після отримання звістки про смерть володаря присяга його спадкоємцеві як актуальному правителю.

Проте автора, попри, здавалося б, цілком виразне та однозначне за вимовою свідчення джерела, опанувала “ідея” і він поспішив з її викладом, явно недостатньо зваживши усі можливі аргументи. Внаслідок цього далі в зовсім іншому контексті з’явилася “друга”, цього разу уже підтверджена літописним оповіданням інтронізація 1211 р. після вигнання Ігоревичів: “...nastąpiła uroczysta intronizacja starszego Romanowicza. Posadzono go, już drugi raz (виділено – В. А.), na tronie książęcym w soborze Uspienskim. ... Zaręcznie w koronacji syna uczestniczyła księżna Romanowa” (s. 71–72). Зразу ж випадає відкинути припущення щодо тільки “можливої” участі в урочистостях матері юного правителя. З огляду на вік приблизно десятилітнього на той час княжича, як і водночас – виразно “зацікавлену” позицію княгині-вдови, сумніватися у цьому, звичайно, не випадало б. Окрім того, далі літопис однозначно стверджує присутність княгині-матері в Галичі, викладаючи події у такій послідовності: “...тогда же приѣха княгини великаа Романоваа . видитъ снѣ своего . присного Данила . тогда же боаре Володимѣрьстии . и Галичкѣи и Вячеславъ Володимѣрьскѣи . и вси боаре . Володимѣрьстии и Галичкѣи . и воеводѣ Оугорьскѣи . и посадиша княза Данила на столѣ вѣща своего великаго княза Романа . во црѣкви стѣла Бѣа приꙋдѣца Мрѣа”¹³. Запис, як бачимо, не мав би давати підстав для сумнівів щодо особистої участі княгині-вдови у тодішніх урочистостях.

¹³ Ипатьевская летопись. – Стб. 726.

Важливіше, однак, інше. Чи можливі в принципі “два поставлення”, з такою легкістю переконання прийнятні для Д. Домбровського¹⁴? Відповідь може бути, звичайно, тільки однозначно негативною. Запропонована версія явно належно не обдумана й постає класичним “побічним продуктом”, осмислення ситуації – невдалою “робочою гіпотезою”, яка узурпувала невластиву їй роль. Головний урок з розгляду цього конкретного казусу полягає у необхідності уважнішого засвоєння вимови джерел задля уникнення знаної ситуації “тлумачення непрочитаного джерела”, з якою в літературі випадає стикатися все ще надто часто.

Відсутність належної докладності у висловлюваннях при переказі окремих літописних повідомлень в аналізованому тексті, на жаль, не рідкість. Ще один хронологічно ранній приклад “...Maria (?) była, jak to nie do końca precyzyjnie określa Kronika halicko-wołyńska, jego (Андрія II – В. А.) jatrówka, w rzeczywistości wdową po bracie ciotecznym” (s. 50). Однак княгиня-вдова акурат так само названа і в зіставленні з краківським князем Лешком Білим¹⁵. Щодо короля Андрія вона аж тричі згадана як “ятровь”, причому двічі в прямій мові від нього самого в тексті оповідання під 1208 р. при викладі обставин усунення з Галича Ігоревичів¹⁶. Наведений авторський коментар не врахував безперечного “умислу” літописця, який, виявляється, вживав “неспрецизоване” – для Д. Домбровського – поняття як вперто, так і досить регулярно. Це може означати тільки відсутність із ним проблем, здатних якнайочевидніше дошкуляти сучасному історикові. Вжитий термін “ятрівка” має цілком однозначне наповнення і вказує на братову дружину навіть у значно новішій народно-побутовій традиції. Тому звинувачення “у недокладності” в цьому конкретному випадку насправді обертається “недокладним” розумінням.

Серед поодиноких епізодів ранньої біографії короля найбільше уваги, відповідно до літописної розповіді, відведено перебуванню в Угорщині, проте окремі висловлені при цьому міркування так само потребують докладнішого входження у проблему. Вперше ця історія постає у твердженні про “...okres kilkuletniej tulaczki Daniela po obcych dworach, przerywany krótkotrwałymi pobytami na Rusi” (s. 50). Далі спадкоємець князя Романа навіть з’являється під шатою “swoistego zakładnika” (s. 51). Водночас вимовно визнається: “Na temat kilkuletniego, trwającego z przerwami do 1213/1214 r. pobytu ruskiego książątka w państwie Arpadów nie wiemy prawie nic” (s. 51). Але тоді логічно постає запитання про підстави наведених здогадів щодо статусу гостя як нібито “zakładnika”-гаранта польсько-угорського поділу сфер впливу. Безперечно, перед нами знову ті ж “всесильні” здогади, покликані “працьовито” замінити безперечні, твердо встановлені факти. Принаймні, ніби не дуже за прийнятим статусом промовляє зафіксований у літописному викладі намір короля Андрія II видати за юного галицького

¹⁴ Зрештою, пізніше король мав пережити... ще одну “галицьку інтронізацію” – на неї вказано при викладі епізоду про блискавичне зайняття влади в Галичі 1238 р. (s. 206). Зіставлення аж трьох та-

ких урочистостей переконує: автор явно не зовсім адекватно сприймає й розуміє суть та наповнення сакральної церемонії, до якої відкликається у всіх цих випадках.

¹⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 726.

¹⁶ Там же. – Стб. 727, 728.

гостя одну зі своїх доньок. Д. Домбровський докладно розглянув цей переказ, вважаючи його вірогідним, хоча й водночас спростовуючи певні вказівки самого літописного викладу (s. 52–55). Видається, угорський двір справді міг мати намір використати одруження для тіснішого узалежнення юного галицького князя (за описаним краківським зразком?), проте згодом плани змінилися. Що ж до “zakładnika”-гаранта, то ця ідея сприймається ще одним класичним взірцем кабінетної “дорогої конструкції”.

Окремою проблемою постає хронологія кінця угорського перебування, стосовно якої подано різні вказівки. У наведеній цитаті воно “kilkuletnie”, почавши від зими 1206/1207 р. (s. 50). Далі зразу ж стверджено продовження до 1213/1214 р., але тепер уже з перервами (s. 51), до яких перше висловлювання не відкликається зовсім. Звернення до збереженої редакції літопису переконує у відсутності на його сторінках цілісної розповіді про ранній угорський етап біографії короля. Окремі епізоди у викладі перемішано й Д. Домбровський не завжди дав раду виниклій звідсіля додатковій проблемі. Це стосується не тільки хронології, а й обставин завершенням угорського епізоду. За словами бидгоцького історика, “...wiadomo, że matka zabrała Daniela z Węgier na przełomie 1213/1214 r.” (s. 54; пор.: s. 51). Проте такої інформації насправді... не існує. У літописі на вказаному в тексті дослідження місці, від якого мало б виводитися зазначене переконання, йдеться, що після усунення з “княжіння” у Галичі Володислава Кормильчича, про яке розказано під 1209 р., “Даниль же ѿиде с мтрью своею в Лахи . ѿпросивса ѿ корола . Лестько же приа Даиила с великою чѣтью . и ѿтуда же иде в Каменець . с мтрью си . братъ же его Василко и бодре вси . срѣтоша и с великою радостью. Лестько же поа Данила ис Каменца а Шлександра из Володимера а Всеволода из Белза кождо их со своими вои . бѣ бо вои Даниловъ болши и крѣплѣиши бахоу бодре велиции ѿца его вси оу него . видивъ бо Лестько се . и поча имѣти любовь великоу . ко кнзю Данилоу . и братоу его Василкоу”¹⁷. Описані події не могли відбутися перед поверненням юного княжича з Угорщини 1208 р. Окрім того, мати взагалі не “забирала” малолітнього сина, оскільки, як уже йшлося, зазначеного року до Галича він прибув з угорською військовою експедицією, організованою на прохання, що його склали сусідському королеві галицькі бояри на чолі з Владиславом Кормильчичем, – втікачі від терору осілих у місті Ігоревичів¹⁸. За свідченням літопису, вперше після від’їзду до Угорщини з Кракова, мати з сином зустрілися тільки тоді у Галичі, що доказує наведена красномовна вказівка, як він її не впізнав. Далі під 1209 р. розказано, як “кнагини же Романоваа . снѣмъ своиѣ Даниломъ . и с Вячеславомъ Тольстымъ . бѣжавша во Оугры”¹⁹. Отож, і в цьому прикладі уважніше читання літопису дає змогу запропонувати окремі істотні уточнення до прийнятого у Д. Домбровського перебігу подій.

Наведений “угорський успіх” щодо особи юного правителя (нагадаємо, для Д. Домбровського офіційно посадженого на батьківському престолі в Галичі) у викладі з позицій pro domo suaє легко розбавлений ще й не менш

¹⁷ Ипатьевская летопись. – Стб. 729–730.

¹⁸ Там же. – Стб. 724–726.

¹⁹ Там же. – Стб. 728.

здогадним польським моментом. Той виступає маніфестацією очевидного "польського інтересу", присутнього, звичайно, не тільки в цьому конкретному моменті. З його огляду спершу стверджено, нібито вдатися до Кракова до Лешка Білого князя родина мала в надто малочисельному оточенні: "Romanowicze opuścili swą wołyńską ojcowiznę właściwie sami, zapewne z kilkuosobowym zaledwie orszakem" (s. 50). При цьому докладніший літописний виклад обставин втечі знаходиться на попередній сторінці. Безперечно, безпідставним є поправлення літописного свідчення щодо виходу втікачів з міста "дырею градною"²⁰ як нібито "najpewniej tajną furta w umocnieniach" (s. 49). Немає підстав підозрівати інформатора та самого літописця у надмірній схильності до літературних фігур. Вказану "діру" не випадало би сприймати чимось іншим, окрім сказаного, – якимось виломом в укріпленнях володимирської резиденції, оскільки йдеться про "град"²¹. Д. Домбровський, як і в розглянутих інших подібного характеру сюжетах свого викладу, вдався до немало вибіркового та "коригованого" на власний розсуд переказу фактів, почерпнутих з літописного оповідання. Опускаючи окремі істотні моменти свідчень джерела, він водночас долучив до розповіді нічим не обумовлені окремі власні здогади, не наголошуючи при цьому на їх походженні й подаючи ці свої "додатки" фактами тієї ж певної вимови.

Втеча княжої родини з Володимира була спонтанною реакцією на небезпеку від осілого тоді в Галичі князя Володимира Ігоровича: як вимовно стверджено в літописі, "не вѣдахоу бо камо бѣжаще". Мотивів, з яких втікачі опинилися при краківському дворі, не подано. Так само нічого не сказано з приводу того, з яких міркувань і як вони добралися власне до Кракова. Судячи з літописного викладу, у цьому мав бути виразний ризик: "...бѣ бо Романъ оубьень на Лахохъ . а Лестько мира не створиль"²². Однак можливі гірші очікування не оправдалися: "Боу же бѣвшю поспѣшникуоу . Лестко не помануоу вражды . но с великою чѣтью приа ятровь своюу . и дѣтатѣ . сожаливь си и ре^с . како дѣяволь естъ вовергль враждоу сию межи нами бѣ бо Володиславъ леста межи има . и зазоръ имѣа любви его"²³. Подальший розвиток подій переконує щодо відсутності іншого виходу. Далі обох нащадків вирішено розділити: княгиня-вдова з молодшим Васильком залишилася у Кракові, а старшого Данила відіслано до інших родичів – до угорського двору. Мотивів такого заходу літописець не пояснив, хоча, здається, є достатні підстави здогадуватися про причину такого рішення.

Розповідь бидгощського історика стверджує: "Na Węgrzy Daniela wyekspediowano w otoczeniu posłów polskich". Далі зауважено: "Powątpiewamy, by towarzyszyli mu jacyś "swoi" (s. 52). Джерело сумнівів, звичайно, – не таємниця. Висновок логічно впливає з раніше прийнятого на відзначених тих же підставах прибуття до Кракова "z kilkuosobowym zaledwie orszakem". Таким тлумаченням автор задалегідь сконструював для себе

²⁰ Там же. – Стб. 719.

²¹ Аналіз відповідної термінології див.: Баран О. Образ укріпленого міста в Галицько-Волинському літописі // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дро-

гобич, 2005. – Вип. 9. – С. 163–164. Пор. також: *Александрович В.* Холмське будівництво... (с. 24 цього випуску).

²² Ипатьевская летопись. – Стб. 719.

²³ Там же.

викладену згодом ситуацію, розвинувши попередню власну ж побудову. Проте випадає апелювати до елементарної логіки: чи могли і мати, і краківський “опікун” відіслати малолітнього князя на декілька років до двору угорського родича взагалі без будь-якого супроводу, призначеного перебувати там разом з ним? Здається, практика подібних ситуацій чогось такого не знає. Незалежно навіть від прийняттого для Д. Домбровського статусу “zakładnika”, він, усе таки, їхав як законний володар і близький родич. Приписувати краківському господареві якусь переміну в гіршу сторону, ніж у момент прийняття втікачів, теж, звичайно, немає підстав: княгиня-вдова з меншим сином залишилася у Кракові. Зрештою, після кількालітнього перебування у винятково чужорідному оточенні юний княжич мав би не тільки забути матір, про що згадує літопис²⁴, а й також мову, однак чогось такого в літописній розповіді не відзначено. Окрім того, у запропонованих розмірковуваннях з уваги чомусь зовсім випущено, що юний гість був близьким родичем угорського короля й перебування при тамтешньому дворі виступало гарантією його безпеки, як і запорукою використання родинних зв'язків у разі потреби, що й бачимо при подальшому розвитку подій. Обстоюючи краківський та угорський інтерес, історик чомусь зовсім випустив з уваги третю – головну – сторону, у якій, безперечно, саме в такому перебігу подій теж мало полягати власне зацікавлення. Виставляти княжу родину нібито винятково і тільки послухним зряддям в руках зарубіжних родичів-протекторів навряд чи буде справедливо.

Як видається, пояснити цей цілковито “загадковий” угорський епізод біографії юного княжича здатна літописна вказівка щодо планів його угорського одруження. Д. Домбровський побачив у ній насамперед “anegdote zacerpniętą z życia dworskiego... wymieszane... wątki prawdziwe z falszowaniem” (s. 52). Проте вже наведений у відповідному контексті приклад відсилання до двору планованого жениха однієї з королівських доньок (s. 54) засвідчує наявність відповідної практики й здатний пояснити “незрозумілий” від’їзд юного галицького володаря до угорського двору матримоніальними планами, згодом, однак, розладнаними. Зрештою, літописець потрактував цей угорський епізод саме так й не довіряти йому немає підстав.

Окремо випадає згадати погляд про нібито підпорядкування “десь тоді” Галицького князівства Угорщині. Ця виразно нав’язлива ідея неустанно переслідує автора і вперше з’являється ще в коментарях до сяноцької зустрічі княгині-вдови з угорським королем 1205 р. у згадці про “...podnoszoną ostatnio w literaturze kwestię, czy za pomoc księżna-wdowa zapłaciła w Sanoku przyjęciem zależności od Węgier, czy też nie?” (s. 35). Далі автор висунув здогад про “гольд” княгині-вдови та її синів угорському королеві під час його походу до Володимира на початку 1206 р. й відкликався до “władzy Daniela (в Галичі – В. А.) w charakterze węgierskiego lennika” (s. 76, пор.: s. 78),

²⁴ Ипатьевская летопись. – Стб. 727. Правда, цей факт не записано за хронологією подій після згадки про приїзд княгині до Галича, коли й мала відбутися її перша зустріч з сином після його ви-

їзду з Кракова до Угорщини, а дещо пізніше, після викладу знаного епізоду повішення Ігоревичів, коли літопис після перерви знову повертається до княжіння юного Данила в Галичі.

що в подальшому розвитку дало знане трактування того, як у 1235 р. під час інтронізації угорського короля Данило Романович вів його коня (див. далі).

Перипетії навколо обставин долі юного Романовича та подій довкола них обертаються у запропонованому викладі цілим комплексом проблем з необхідним в окремих їх моментах переглядом заново, уточненням, а то й радикальним переосмисленням поодиноких наведених зіставлень та міркувань. Вони вказують насамперед на складність проблематики внаслідок особливостей її відображення у літописному висвітленні, а нерідко також – через відданість не подоланій помилковій у вихідних засадах історіографічній традиції. Тобто, немало відзначених труднощів інтерпретації при ближчому розгляді виступають цілком рукотворними.

Пройшовши не без очевидних “надмірних зусиль” початковий рубіж, Д. Домбровський далі запропонував уже впевненіший та переконливіший виклад, який не потребує уточнень. Наступні запитання з’являються щойно стосовно періоду, коли, вийшовши з юного віку, Данило Романович став виступати самостійно. Тут насамперед привертає увагу дрібне неузгодження на сусідніх сторінках часу початку панування князя Мстислава Мстиславовича в Галичі – “...najpewniej pomiędzy końcem maja a końcem czerwca 1217 r.” (s. 91) “...najpewniej pomiędzy końcem maja a początkiem lipca 1217 r.” (s. 93). Тут же трапився ще один момент, який не можна обійти увагою. За твердженням Д. Домбровського, невдовзі власне “...Romanowicze zwrócili się do nowego władcy Halicza z propozycją zawarcia sojuszu” (s. 93). При цьому гадані, звичайно, – “ініціатори” виявляються у дещо несподіваній, з огляду свого статусу спадкоємців галицького князя Романа Мстиславовича, ролі: “Została ona przyjęta, bowiem można domyślać się, że Mściśławowi przybyłemu w obcy jednak dla siebie rejon Rusi zależało na korzystnym dla niego uregulowaniu stosunków z lokalnymi dynastami” (s. 93). Данило і Василько Романовичі в цій ситуації тільки – чи навіть насамперед – аж так “скромно” могли виступити, звичайно, лише через авторський недогляд. У цьому, зрештою, переконує продовження: “Niewykluczone, że chodziło także o rozwiązanie kwestii pretensji synów Romana do księstwa halickiego, o których Mściśławowicz musiał przecież wiedzieć” (s. 93). Наведена частина тексту виявилася не прочитаною, внаслідок чого пропонує одразу декілька щонайменше невдалих формулювань. Адже незрозуміло, на який спосіб союз з актуальним правителем Галича міг усунути “pretensji synów Romana do księstwa halickiego”. Стверджувати обізнаність тодішнього галицького князя з цими претензіями так само, щонайменше, зайве. Незрозуміло, однак, чому б не поставити проблему зазначеного союзу в один ряд із наступним одруженням майбутнього короля з донькою актуального галицького правителя, що в найочевидніший спосіб розв’язувало увесь клубок, вирішуючи питання союзу, претензій і всі потенційні того ж родоводу. Не можна не погодитися з автором у продовженні: “Związek ten musiał zostać zawarty jako bezpośrednie następstwo usadowienia się wybitnego przedstawiciela Rościszłowiczów w Haliczu” (s. 93–94). Очевидно, так само зайвим є відкликання до версії Александра Майорова “...pro możliwość prowadzenia rozmów w sprawie zawiązania tej koligacji przez wciąż opiekującą się synami

wdowę po Romanie z nowym pretendencem do tronu halickiego jeszcze w czasie jego rządów w Nowogrodzie Wielkim” (s. 94). Наведений погляд сильний, фактично, винятково, тим, як він сподобався своєму авторові, тому з цього приводу не випадало би дискутувати. Щодо самого шлюбу, то за тогочасної ситуації такий крок коли й не “розширював прав до Галича” (s. 94), то, принаймні, повинен був стати істотним зусиллям, покликаним у майбутньому наблизити до оволодіння недоступною на той час батьківською столицею. Усі запропоновані міркування вказують на добре продуману систему ходів, за якими здатні стояти особи значно досвідченіші від приблизно 16-літнього на той час короля – його мати й, очевидно, також практично неприсутні в історичній традиції як щось окреме одинокий раз згадані власне в кам’янецькому контексті “боаре велиции ѿца его”.

На цьому тлі зовсім скромним виглядає ствердження після розгляду обох початкових самостійних успіхів молодого правителя – одруження та першого вдалого походу – проти Лешка Білого, під час якого пощастило відібрати загарбані дещо раніше території: “Niedługo potem, (zapewne kilka miesięcy) po opisywanych wydarzeniach wdowa po Romanie, dotąd odgrywająca pierwszorzędą rolę polityczną, zdecydowała się wstąpić do klasztoru” (s. 97). З цього приводу варто нагадати про відповідне літописне повідомлення під 1213 р. у зв’язку з описом подій 1219 р.: “тогда же великаа княгини Романоваа . восприимши мнискии чинь”²⁵. Запис, звичайно, не пропонує ніяких часових вказівок, тому припущення щодо них, знову ж, – лише приватний здогад без належної у колі наукового досвіду мотивації. “Niedługo... po opisywanych wydarzeniach” прийняте рішення здатне вказати на схилання до нього в короткому часі. Однак з таким поглядом не випадає погоджуватися ніяк. Як скупі зафіксовані у літописному викладі нечисленні вияви активності княгині-вдови, так і ширший історичний контекст підказують необхідність трактувати її відхід не якимось рішенням мало що не спонтанного характеру, а задалегідь належно обміркованим вчинком.

У контексті цього епізоду життєпису княгині заслуговує докладнішого аналізу літописний запис про литовські переговори, оскільки він зберігає істотні не зауважені досі відомості. Насамперед бездоказовим є висновок про застосовані в літописному оповіданні щодо литовців звороти “мір даша” та “мір дающе” як свідчення нібито запобігання руської сторони щодо укладення союзу (s. 103). Вимова літопису не дає для такого висновку ніяких підстав, виразно стверджуючи: “Бжїимъ повелениемъ . прислаша князи Литовьскіи . к великой княгини Романовъ . и Данилови и Василкови . миръ да(р)юще”, а в завершенні літописної розповіді вони ж “миръ даша . кнзю Данилови . и Василкоу”²⁶. Так само безпідставною є пропозиція бачити тут традиції “bizantyńskiej polityki wobec barbarzyńców”, доказом чого нібито мав бути “wyraźnie zaznaczony w źródle fakt osobistego zaangażowania księżnej w pertraktacje z Litwinami, gdy wiemy, że od pewnego czasu Maria(?) przebywała w klasztorze, co było równoznaczne ze zrzeczeniem się “regencji” (s. 103–104). Отож, літопис вмістив вказівку на відхід княгині-матері

²⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 734.

²⁶ Там же. – Стб. 735–736.

до монастиря після описаного литовського епізоду, тому немає жодних підстав твердити, нібито на час його перебігу княгиня вже мала перебувати в черницях. Отже, не випадало би сприймати початковий зворот літописної розповіді про прихід литовських посланців до “великої княгини Романовъ . и Данилови и Василкови” так, ніби на той час сама вона вже мала відійти до монастиря. Найвиразніше йдеться про той час, коли княгиня-мати за неповноліття синів ще очолювала державу. З цього огляду покажемо видається твердження про прибуття посланців до неї разом з синами, тоді як у завершених розповіді вони “миръ даша” вже тільки “кнзю Данилови . и Василкоу”. Таку істотну невідповідність обох частин запису логічно випадало би пояснити хіба пізнішим редагуванням його завершення, однак характер самого свідчення ставить таке пояснення винятково поміж здогадами.

При викладі першої спроби контактів з Римом історик показав явні труднощі з вирішенням питання про ініціатора в особі Конрада Мазовецького чи його протеже – пруського біскупа. Спершу ініціативу віддано духовній стороні й стверджено можливість визнати папську буллу від 18 липня 1231 р. до не названого на ім'я “regis Russiae” “...za prejaw podjętej prez duchownego związanego z interesami księcia mazowieckiego próby dobrego nastawienia papiestwa wobec schizmatyckiego (sic!) sojusznika swego protektora” (s. 168). Далі на тій же сторінці, однак, вже самого “протектора” подано як “chyba inicjatora całej akcji” (s. 168), а на наступній знову згадана “inicjatywa Chrystyjana” (s. 169). Найочевидніше, тут Д. Домбровський діє “в інтересі” Конрада Мазовецького у виразній “конкуренції” до пруського біскупа. Новіше дослідження проблеми визнає ініціативу за володимирською стороною, виводячи її від тогочасного ширшого контексту становища держави Данила Романовича²⁷.

Наступний дискусійний момент пов'язаний з прийняттям погляду, згідно з яким під час досить тривалого перебування в Угорщині 1235 р. майбутній король повинен був визнати ленну залежність від угорських монархів, підтверджуючи стан, у якому, на переконання бидгоцького історика, нібито мав перебувати ще від 1206 р. “Fakt ten w sposób nie budzący wątpliwości (підкреслено – В. А.) potwierdza relacja grupy źródeł mówiących o uczestnictwie Daniela w uroczystościach koronacyjnych Beli IV... Podczas tej ceremonii brat królewski, Koloman, niósł miecz Beli, zaś starszy Romanowicz prowadził jego konia. Udział ruskiego księcia w procedurze (sic!) koronacyjnej należy rozumieć tak, że zgodnie z feudalną obyczajowością złożył on osobiście akt uszanowania nowemu (sic!) suwerenowi, przedłużając w ten sposób stan ukonstytuowany w 1206 r. pod Włodzimierzem za życia jego poprzednika” (s. 188–189). Далі участь у коронації згадано як “gest... poddania się zwierzchności Atrapów” (s. 189). Стосунок до угорського короля як “...suwerena, jakim stał się od samego początku panowania Bela IV” (s. 189) в наступному принагідному побіжному висловлюванні навіть розвинуто до визнання “...złożenia mu przez Daniela holdu” (s. 191) (так, ніби автор мав не розуміти суті добре званої з польської історії передбаченої звичаєвими нормами відповідної церемонії). Далі ще

²⁷ Паславський І. Римська політика короля Данила Романовича в 30-х роках

XIII століття // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2013. – Вип. 7. – С. 170–171.

принагідно згадано “...zholdowanych niedawno *po raz kolejny* (виділено – В. А.) Romanowiczów” (s. 201). У цьому моменті виступає тема певного з ряду визнання підданства, так як би сам відповідний акт не повинен був мати одноразового характеру. До чогось подібного уже випадало звертатися при розгляді гаданого “дворазового посадження” юного спадкоємця об'єднаної Галицько-Волинської держави на престолі галицьких князів. Як і там, цього разу теж, звичайно, описано ситуацію з-поза реалій епохи.

Наведене переконання засвідченої твердості при докладнішому розгляді виявляється тільки приватним здогадом й насправді ситуація не те що неоднозначна. Однозначність, радше, сприймається у послідовному визнанні в системі поглядів Д. Домбровського підпорядкованості майбутнього короля угорським монархам, чого, однак, сам біографічний виклад, зі свого боку, не доводить ніяк. Восени 1240 р. холмський уже на той час володар, як відомо, навіть мав “зажадати” для свого ще зовсім юного тоді старшого сина й спадкоємця руки доньки “суверена”, чому Д. Домбровський теж не надав належної уваги у відповідному контексті. Уважніший розгляд відповідного комплексу відомостей неодноразово показує як “ленник” постійно тримався достатньо далеко від канону ленних зобов'язань. А новіші дослідження усе більше переконують, що роль того, хто в коронаційному поході веде коня, не вказує на віддавна поверхово приписані до цієї конкретної ситуації ленні зобов'язання²⁸. Бидгощський історик у власному “твердому переконанні”, вслід за окремими попередниками, виявився жертвою недостатньо докладного й фактично цілком поверхового сприйняття та осмислення певної конкретної історичної ситуації.

Власне тому, на думку історика, “...Bela IV, mimo złożenia mu przez Daniela holdu w 1236 r. decyduje o zawarciu porozumienia z wrogiem Romanowiczów, nowym księciem halickim Michałem Wsiewołodowiczem” (s. 191), тобто, нібито мав діяти проти підпорядкованих собі “васалів”, інакше кажучи, – також супроти власного інтересу. Водночас під 1235 р. літопис повідомляє про королівське запрошення для обох братів “на честь”, яке вони прийняли й уже в Угорщині хотіли йти на допомогу австрійському герцогу Фрідріху Бабенбергу у його війні проти імператора, проте угорський король, однак, не згодився²⁹. Незрозуміло, в чому ота “честь” мала полягати. Само поняття далі використано в літопису ще також при викладі під 1252 р. епізоду зустрічі з угорським королем поблизу Братислави: “...внѣ же ꙗ и за роукоу . и веде его в полатоу свою . и самъ соволочашеть еѣ . и вблчашеть и . и во порты своѣ . и такоу чѣть творащеть емоу”³⁰. Однак у цьому контексті застосоване поняття має виразно інше – вужче і конкретніше значення. З огляду на відзначене довготривале перебування майбутнього короля в Угорщині, виразно “наївним” виглядає також твердження щодо актуального нового на той час галицького князя: “...przybysz z Czernichowa wiedział zapewne... o istnieniu kontaktów Romanowiczów z dworem węgierskim” (s. 196).

²⁸ Найновіший аналіз цієї ситуації див.: Паршин І. Участь князя Данила Романовича в інтронізації угорського короля Бели IV (див. с. 23–34 – цього випуску).

²⁹ Ипатьевская летопись. – Стб. 776–777.

³⁰ Там же. – Стб. 815.

Мнине – як виявляється насправді – угорське підданство стало однією з важливих самостійних ліній біографічного дослідження, якій автор віддав немало зусиль, вдаючись до неї неодноразово. На конкретному прикладі це вимовно засвідчує опис перебігу подій після коронації угорського монарха, зокрема, коментар до згаданого перебування братів на королівське запрошення в Угорщині. Чи можна уявити закликання “на честь” “ленників” (!), при якому вона має обернутися “честю” для господаря, а запрошені гості при цьому повинні... засвідчити йому підданство? На довершення їхній літописець далі ще й нібито мав потрактувати це їхньою, власне, “честю”? Видається, навіть цих запитань зі сторони, з іншої системи поглядів досить, аби зрозуміти, що у визнанні угорської залежності певна “дорога ідея” заступила, подібно, як і перед попередниками з того ж табору “проленників”, не тільки конкретне відображення ситуації у джерелах, а й вимову самих переказів з відповідного приводу.

Пошуку іншого трактування потребує й наступний епізод нав'язання контактів з імператором Фрідріхом II. Його подано так, нібито, покинувши Галич і декілька місяців перебуваючи в Угорщині, майбутній король водночас, що визнається, при цьому, малоправдоподібним, мав вислати посольство до імператора (s. 188, 189). Проте далі стверджено, ніби те саме посольство повинно було відбути щойно після повернення правителя з Угорщини, тобто вже на початку 1236 р. (s. 191). Тут не можна не погодитися з А. Майоровим, що проблеми тогочасних контактів з імператором усе ще не з'ясовано³¹.

Зауважень набралось й стосовно викладу періоду першого монгольського нападу. Говорячи про винищення міст, які лежали на шляху просування наїзників, Д. Домбровський відзначив: “Przykład Daniłowa i Krzemieńca pokazuje jednak, że nawet nie wszystkie ataki były skuteczne” (s. 220). Це твердження потребує двох уточнень. Перше з них стосується “атаку”. Отож, згідно з літописним викладом, Батий “...видивъ же Креманѣць и градъ Даниловъ . яко не возможно прияти емоу . и ѿиде ѿ нихъ”³², тобто, ні про які “атаки” на обидва міста у загальновизнаному значенні цього поняття насправді не йдеться, отже реальний перебіг подій в обох випадках мав виглядати інакше. Найправдоподібніше, обидва, все ж, достатньо скромні укріплення та поселення при них не стали об'єктами якогось окремого інтересу для монгольського зверхника. Очевидно, серед причин варто мати на увазі перевагу в тактиці монголів блискавичного наступу. Трата зусиль на тривалу облогу другорядних, зрештою, у цьому випадку укріплень під охороною невеликого, звичайно, гарнізону, до того ж, не пов'язаних зі значнішим міським осередком, не входила до стратегії степовиків, хоча й бували винятки з цього загального правила на зразок знаного взяття Колодяжина³³. Друге полягає у тому, що до наведеного переліку належить додати... Холм, який, за словами літописця, “...вдержалъ бо бѣаше Бѣ . ѿ безбожнѣх Татаръ”³⁴, а в іншому місці згадано тамтешній “...градъ инѣи . егоже Татарове не возмогша прияти . егда Батый всю землю Роускоюю пойма”³⁵.

³¹ Майоров А. В. Русь... – С. 658.

³² Ипатьевская летопись. – Стб. 786.

³³ Див.: Ипатьевская летопись. – Стб. 786.

³⁴ Ипатьевская летопись. – Стб. 789.

Недооцінена вимова продовження цієї фрази, як видається, однозначно здатна вказати на якісь вірогідні ворожі дії на терені міста: "...тогда и пр^квъ ст^ои Троицѣ зажьжена бы^с. и пакы создана бы^с"³⁶. Оскільки літописна традиція храму такого посвячення в ансамблі резиденції не знає, зазначена церква повинна була знаходитися у місті³⁷. Отже, воно мало стати об'єктом певної військової акції, однак вона не розвинулася, не набрали більшого розмаху і, як випадає здогадуватися, саме через це докладніше не відображена в літописному оповіданні. Не відомо також, які саме ворожі сили підійшли до міста. Звичайно, не головні на чолі з Батием, оскільки київський тисяцький Дмитро зумів хитрістю спровадити його до Угорщини³⁸. Армія монголів дійшла до Володимира³⁹, далі йдеться про Галич⁴⁰ й Угорщину. Безперечно, фактор скромніших сил* теж відіграв свою роль у тодішньому врятуванні Холма. Якщо сам Батий не взявся здобувати Крем'янця та Данилова, то, тим більше, не мав би робити цього хтось із його воєначальників, що, найправдоподібніше, могли бути біля Данилова й Крем'янця, у Холмі, хоча його статус з обома зазначеними містами, звичайно, зіставляти не випадає. Очевидно, ця експедиція отримала певне конкретне завдання, подиктоване статусом не так давно заснованого Холма, про який нападники не могли не знати. Відірваний від головних сил не такий уже й чисельний їх підрозділ, звичайно, навряд чи міг дозволити собі втягуватися у затяжне військове протистояння⁴¹.

Розглянутий істотний холмський пропуск, звичайно, – ще одне показове конкретне свідчення відсутності належної мобілізації при опрацюванні тексту та його завершенні.

Недостатньо з'ясованою виявляється й поведінка самого короля напередодні монгольського нападу. Як відомо, він виїхав до Угорщини сватати за королівську доньку юного старшого сина та ще й у виразно наголошеному "незрозумілому" супроводі групи галицьких бояр. У контексті звично сприйнятого очікуваного нашествия грізних кочівників сватання виглядає навіть ніби "нерозважним вчинком". Безперечно, вже сама ця обставина повинна була підказати необхідність докладнішого зваження усіх наявних моментів. Проте розуміння цього не прийшло. Звідси й висновок: "Postępowanie Daniela jesienią i zimą 1240 r. wyraźnie pokazuje, że nie wyobrażał on sobie całej czasu zagrożenia mongolskiego" (s. 221).

Якщо справді так, то його не тільки мав би нічому не навчити досвід Калки. Таке думачення відкидає також належну реакцію на вчинений у

³⁵ Там же. – Стб. 843.

³⁶ Ипатьевская летопись. – Стб. 843.

³⁷ Її місцезнаходження все ще не визначено. Див.: *Buko A., Dobrowolski R., Dzieńkowski T., Gołub S., Petryk W., Rodzińska-Choraży T. Palatium czy zespół rezydencyjny? Północna część Góry Katedralnej w Chełmie (Wysoka Górką) w świetle wyników najnowszych badań // Sprawozdania archeologiczne. – Kraków, 2014. – Т. 66. – S. 134, 148, 154.*

³⁸ Ипатьевская летопись. – Стб. 786.

³⁹ Там же. Короткий опис винищення

Володимира наведено також: там же. – Стб. 788.

⁴⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 786.

* Не сприйнята досі в цьому контексті холмська ситуація вказує на важливий, не зауважений у літературі момент монгольської стратегії – дроблення сил наїзників.

⁴¹ *Александрович В. Холм князя і короля Данила Романовича // Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романо-*

1237–1238 рр. погром Суздальської, а в 1239 р. Переяславської та Чернігівської земель. Тому висувати звинувачення у відсутності розуміння і браку реакції не випадає. Маючи приклади властивої монголам тактики “зникати” на певний час після нападу (так сталося й невдовзі, коли вони на три роки осіли в Угорщині), він, справді, міг не очікувати їх приходу вже наприкінці 1240 р.

Однак водночас є міркування й значно важливіші, ширшого наповнення. Існують два загальновідомі факти, здатні стати підставою для висновку про немало відмінне тоді, у зіставленні з поширеним зусиллями новішої історіографії, розуміння монгольської загрози. На перший з них, попри його, без перебільшення, справді вражаючу вимову, з дивною впертістю послідовно не звертають уваги взагалі. Другий, хоча й не до порівняння скромніший, все ж, не менш показовий, – теж ніколи не сприймався у відповідному контексті.

Йдеться, найперше, про знане свідчення папського легата до монголів Джованні дель Плано Карпіні щодо численних європейських купців, з караваном яких він їхав до Києва 1245 р., й інших, що їх бачив вже у самому місті під час другого перебування тут на зворотній дорозі наступного року⁴². Купців, звичайно, не випадало би запідозрювати, ніби вони теж “не відали що творили”. Отже, пояснення мусить критися деінде. До такого висновку провадить і наступний факт – загальновідоме прибуття до новозаснованого Холма численних “приходаїв” з Польщі і дальшої Німеччини. Не сприйнята досі в такому контексті, ця обставина теж підказує відсутність традиційного для новітньої історіографії розуміння всезагальної загрози й стверджує зовсім інакшу реакцію на монгольську проблему, звичайно, добре знану як у Польщі, так і Німеччині. Тому не випадало би сумніватися стосовно сприйняття небезпеки у відзначеному “спокійнішому” контексті також і в короля та його оточення.

Звідси виявляється якнайвиразніше не заснованим на досвіді епохи своєрідне звинувачення: “Działając więc w niewątpliwie narastającej psychozie kłęski, chyba poddał się jej, przyjmując postawę pasywną i zapewne, jeśli chodzi o sferę militarną ograniczył się do wzmocnienia grodów i ich załóg na wypadek oblężenia” (s. 221). Уважніше відчитання стосовних моментів літописного викладу переконує у відсутності якихось елементів приписаної у наведених висловлюваннях тодішнім подіям “psychozy”, а навіть навпаки. Зустріч із втікачами від наїзників у Синеvodську при поверненні з Угорщини, коли, за свідченням літопису, Данило Романович “...не може бо проити Роуское земли . зане мало бѣ с нимъ дружины”⁴³, аж ніяк не здатна вказати на нібито довготривале очікування нової ситуації, а – що більше – готовність до неї. Тут досить навіть самої згадки про “мало... дружины”, з якою володар галицько-волинських земель не так давно відбув до Угорщини, коли б ця принципової вимови нотатка привернула належну увагу.

Тому натяки на виїзд до Угорщини на тлі нібито пануючої загальної “psychozy” в очікуванні наїзду, тобто, практично втечу, хоча безпосередньо

вич. – С. 168.

⁴² Джованні дель Плано Карпіні. Історія Монгалов // Джованні дель Плано Карпіні. Історія Монгалов. Гильом

де Рубрук. Посольство в Восточные страны / Ред. Н. П. Шастиной. – Москва, 1957. – С. 81.

⁴³ Ипатьевская летопись. – Стб. 787.

саме так він і не трактується, як безпідставні, так і найвиразніше видають найочевидніше нерозуміння важливих, а навіть наріжних моментів ситуації. Постали внаслідок виразного непорозуміння, такі закиди водночас здатні очорнити володаря Галицько-Волинської держави та в результаті применшити його постать. Щодо самого Д. Домбровського, запропоноване трактування вказує не тільки на несприйняття істотних, а навіть визначальних аспектів поведінки свого героя, а й пропонує ще один вияв безперечного його недооцінення. Насправді видається достатньо очевидним, що, попри зрозумілі передчуття після того, що сталося у найближчі попередні роки, сама реальність монгольського нашествия наприкінці 1240 р., все ж, виявилася для короля та його оточення й, безперечно, не тільки їх немало несподіваною. Звичайно, це не що інакше, ніж очевидне несприйняття навислої загрози. Проте – виявляється – зовсім іншого характеру, ніж у висловлюваннях бидгощського історика з того ж приводу.

Інший, хоч і дрібніший, проте так само не менш вимовний для загального контексту опублікованого дослідження приклад віднайдено в наголошенні виїзду до Угорщини “...zabierając ze sobą między innymi... grupę bojarów halickich, którzy zapewne mieli być wymownym świadectwem uznania przez tamtejsze społeczeństwo panowania Romanowiczów” (s. 221). Не випадало би дискутувати про безперечну наявність у супроводі насамперед “своїх” бояр, так само, як і здатність угорської сторони – коли б дійшло до якогось протистояння на відповідному ґрунті – “виставити” *contra* носіїв проугорської орієнтації. Кого і в чому нібито повинна була “переконати” така бучім “демонстрація”? Для галицького боярського “społeczeństwa” з його сталими власними інтересами це так само мало значити не дуже більше, ніж для угорського двору. Автор не надав значення, безперечно, важливішому. Адже тут літопис єдиний раз вказав на поїздку князя з таким супроводом. Зв’язок цього факту з недавнім опануванням Галича само собою очевидний, проте що за цим, все-таки, здатне критися? Тільки “...określenie jego (Данила Романовича – В. А.) nowego statusu jako władcy Halicza”? Оскільки прийнятної переконливої відповіді запропонувати не вдається, ця щойно тепер зауважена цілком своєрідна ситуація належить до тих, над якими варто думати далі. Проте, з огляду на відзначений безперечний добір взятих до Угорщини бояр, не випадало би ніяк наголошувати як на чомусь особливому, що вони “uznali władzę Daniela” (s. 226). Таке “відкриття” здатне показати тільки очевидні дальші негативні наслідки попередньо прийнятих помилкових тлумачень.

Залишилися нібито не з’ясованими мотиви, з яких “новий” володар Галича старався про руку угорської королівни для сина. Проте у розмірковуваннях з відповідного приводу (s. 222). Д. Домбровський явно обійшовся без найголовнішого. Йшлося, звичайно, не про “союз”, від якого мала відмовитися угорська сторона, а, тим більше, вже зовсім приватне – “*chęć nawiązania relacji z dworem węgierskim (sic!)*” (s. 222) (твердження явно наївно-проугорськи апологетичне). Данило Романович однозначно мав намір влучити в десятку, оскільки з таким одруженням водночас повинні були відпасти всі

можливі угорські претензії до Галича (й перспектива того розвитку подій, який через тогочасну невдачу спостерігається ще до 1245 р.). Що й сталося, але вже у другій половині наступного десятиліття за нових історичних умов після перемоги поблизу Ярослава й щасливого повернення від монголів – і навіть тепер уже без будь-яких зусиль зі сторони самого Данила Романовича. Нерозуміння цього очевидного факту, само собою, не додає переконання щодо належної орієнтації автора в аналізованих подіях.

У ситуації найближчого часу після відходу нападників й повернення до зруйнованої землі у найновішій літературі немало уваги привертає епізод, як Данило Романович не зумів потрапити до міста Дорогичина. Д. Домбровський долучив до пануючого з цього приводу в умах коментаторів суцільного “дорогичинського сум’яття”⁴⁴ власні зусилля, потрактувавши перебіг подій під стінами міста свідченням “o daleko idącej destabilizacji i rozprężeniu sytuacji na Rusi halicko-wołyńskiej, a także równocześnie o niesłuchanym wprost osłabieniu pozycji księcia, który w danym momencie dysponował właściwie tylko swym dworem i otoczeniem” (s. 224). Оскільки йдеться про коментування літопису, без оригіналу не обійтися: “...и возвратиса в землю свою . и приде ко градуу . Дорогычиноу . и восхотѣ внити во градъ . и въстыно бы^с емоу . ако не внидеши во градъ . шномоу рекшоу . ако се былъ градъ нашъ . и шцѣ наши^с . вы же не изволисте внити вонъ . и ѿиде мысла си . иже Б^гъ послѣже ѿмъстьє створи держателю града того . и въдасть и в роуцѣ Данилоу . и шбновивы и созда црквѣ прекрасноу стѣе Бѣи . и ре^с се градъ мои преже бо приахъ и копьемъ”⁴⁵. Наведена розповідь виступає класичним прикладом викладу окремих епізодів з ширшої цілісної картини перебігу подій. Перша її частина вказує на намір увійти до міста й відповідь з міста, що це не вдасться зробити. Тоді актуальному господареві Дорогичина пригадано, “...ако се былъ градъ нашъ . и шцѣ наши^с . вы же не изволисте внити вонъ”. У другій частині оповідання відзначений призвідник такого поводження з галицько-волинським володарем, для якого “...се градъ мои преже бо приахъ и копьемъ”, та належна кара цьому “держателю (виділено – В. А.) града того”. Визначальним для розуміння описаної ситуації виступає зворот “...се былъ (виділено – В. А.) градъ наш...”. Залучене уточнення однозначно вказує на актуальну належність Дорогичина “комусь іншому”, й теперішній “держатель”, що отримав місто від “цього іншого” зверхника, не дозволив до нього увійти. Звичайно, за таких обставин “держатель” ніяк не може бути визнаний підданим правителя, якого не впустив до міста, а тільки “чужаком”, що невдовзі й потрапив до рук покривдженого в описаний спосіб⁴⁶. Однак в іншому місці коментаря “держатель” уже фігурує як “сіwun” (s. 355, przzur. 943). Далі “свавільника”, відкликаючись до ситуації в Галицькому князівстві, “усправедвлено”

⁴⁴ Найновіший (втім, так само не у всіх запропонованих тлумаченнях прийнятний) його розгляд див.: Майоров О. Коли й від кого князь Данило Романович відібрав Дорогичин? // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 7. – С. 187–197.

⁴⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 788.

⁴⁶ У літературі вже з’ясовано його належність до Добжинського ордену: Jusupović A. “Domus quondam Dobrinensis”. Przyczynek do dziejów templariuszy na ziemiach Konrada Mazowieckiego //

тим, що "...również inne tereny nie uznały wówczas władzy Romanowiczów". Однак таке зіставлення явно позбавлене коректності. У Дорогичині йдеться про дрібний відособлений епізод, зрештою, конкретно – відмову впустити "не свого" правителя із супроводом до міста, а зовсім не "невизнання влади", як схильний безпідставно, насправді, твердити бидгощський історик. Окрім того, ніяк не випадало би також зіставляти в цьому контексті знаний з боярського опору та свавілля Галич із надто вже скромним на його тлі дорогичинським "курйозом", на відміну від Галича, насправді відмежованим від будь-яких можливих ширших наслідків.

Зі свого – найочевидніше, як показано, – хибного тлумачення Д. Домбровський зробив, однак, далекоюсяжний висновок про цілковиту дезорганізацію влади в Галицько-Волинській державі після відходу монголів, в іншому місці потрактовану навіть із залученням поняття "okresowego rozpadu struktur władzy" (s. 226). З останнім можна погодитися хіба у тому сенсі, що частина носіїв влади скромнішого рівня на місцях при нашесті, безперечно, загинула. Наскільки це вплинуло на стан загальної дезорганізації – гадати годі: певні відомості з цього приводу відсутні. Про яку владу, наприклад, могло би йтися у цілковито винищеному Володимирі? Логічно припустити, що якась частина його жителів відійшла з міста перед нападом, завдяки цьому змогла вціліти, як, зокрема, вціліла княгиня-мати, що перебувала в місцевому Федорівському монастирі⁴⁷. Згодом вони, безперечно, мали повернутися, ставши основою налагодження життя з тривалим процесом залюднення винищеного міста, головним фактором якого повинен був стати володар. Літопис лаконічно, але дуже яскраво показав такий процес – за інших обставин – на прикладі незнищеного Холма. Мало що помилковий у вихідних мотивах, а й водночас виразно перебільшений у конкретному трактуванні висновок про ступінь дезорганізації влади під монгольськими ударами так само належить до критеріїв істотного значення, на підставі яких запропоновано узагальнений образ знаменитого володаря. Абстрагуючись навіть від проблеми слухності самого прийнятого тлумачення, твердження на основі одинокого "дорогичинського епізоду" "o niesłychanym (підкреслено – В. А.) wprost osłabieniu rozycji księcia" ніяк не може бути визнане належним до аргументованих висновків, які випадало би поширювати при осмисленні постаті короля. Захоплений, без перебільшення, власним "відкриттям", Д. Домбровський, однак, навіть вдався до твердження на такій підставі про... "поставу суспільства": "Przyczyną takiej postawy społeczeństwa była bez wątpienia niepewność co do przyszłości i siły politycznej Daniela oraz jego brata"⁴⁸. Проте може найяскравіше авторську схильність до суттєвого доповнення історичного процесу засвідчує наступне твердження "від імені" згаданого дорогичинського

Zapiski Historyczne (Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Wydział Nauk Historycznych). – Toruń, 2006. – T. 71, zes. 1. – S. 12.

⁴⁷ Ідентифікацію місця її перебування див.: Александрович В. Мистецтво Холма. – С. 143. Пор.: Його ж. Мистецькі

сюжети... – С. 57; Його ж. Здобутки... – С. 93–295; Його ж. Князь володимирський. – С. 66–73.

⁴⁸ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... – S. 355, przyr. 943.

"героя", згідно з яким цей гаданий "Namiestnik Drohiczyzna być może myślał nawet o podporządkowaniu się książętom mazowieckim, ale jednak gród od 1238 r. bez większych wątpliwości należał do Rusi halicko-wołyńskiej"⁴⁹. "Ватпливо́ці", як уже була нагода показати, так само підвели... Запропоноване докладніше зіставлення окремих частин літописного оповідання про "дорогичинський епізод" спростовує погляд про належність міста на той час до держави Данила Романовича.

Інша справа – галицька частина держави, де нещодавно відновлена влада неминуче не могла відзначатися суцільною міцністю і де набрала на сили знаменита галицька боярська анархія. Проте знану галицьку специфіку, звичайно, ніяк не випадало би поширювати на інші володіння, оскільки в ній виражалася, як відомо, акурат місцева своєрідність, а ніяк не ширша загальна тенденція. Тобто, й тут теж очевидне немале перепрацювання на власну ідею, як звично, – коштом автентичної вимови джерельних свідчень за їх неналежного засвоєння...

Щодо Дорогичина, то ситуацію з'ясовує не так давно запропонована версія, яка бачить у згаданому держателєві не "непокірного княжого тіуна", а добжинських лицарів (див. вище). Тоді пояснення дорогичинського конфлікту виявляється аж надто простим. Нечисленні лицарі ордену небезпідставно мали злякатися можливості того, що назавтра власне вони можуть виявитися у місті небажаними гостями, а господарем – впущений до нього галицько-волинський володар зі своєю свитою... Зрештою, такої долі вже невдовзі їм, як відомо, уникнути не судилося.

З цим початковим періодом після монгольського нашестя Д. Домбровський співвідніс і чи не найголовніший (не наголошуючи при цьому на такому його значенні) аспект другої половини активності короля: "Odnoszę wrażenie, że Daniel osiadł wówczas na najwyraźniej niezniszczonym (szczególnie w porównaniu z okręgami włodzimierskim i brzeskim) i przede wszystkim strategicznie położonym, bo graniczącym zarówno z nie spustoszonym Mazowszem, jak i wschonią Małopolską, Zabużu, czyniąc z niego centrum operacyjne swych działań" (s. 225). У викладеному на такий спосіб міркуванні привертає увагу переконання "[o] najwyraźniej niezniszczonym Zabużu" на тлі знаної літописної розповіді про напад монголів на Холм. Як уже показано, автор пропустив цей епізод у ранішому викладі, тепер такий підхід знову повторено. Водночас, переконання у знищенні певних округ, найочевидніше, засноване винятково на літописному переказі про захоплення їх центрів (Холм уник такої долі!), оскільки про самі землі в джерелі при цьому не йдеться взагалі. Однак засвідчена поява нападників під стінами Холма вказує на безперечні руйнування й у Холмській землі, про які, однак, немає ніяких конкретних відомостей. Отже, нібито відсутність таких насправді не мала б відповідати дійсності. Тому навіть уже тільки звідсіля немає будь-яких підстав сприймати перенесення короля до регіону у прийнятті на сторінках дослідження залежність.

Наведене заперечення має, проте, й інший, ще переконливіший аргумент хронологічного походження. Як доводять результати найновішого

⁴⁹ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... – S. 224–225

вивчення решток холмської резиденції, вона – літописний “гра^х ингыи”⁵⁰ – разом з унікальною вежею з каменю й дерева існувала вже на час монгольського нашествия⁵¹. Тобто, рішення про перенесення центру володінь до Холма не тільки прийнято, а й, як переконують найновіші археологічні дослідження, немало реалізовано раніше. Усе це відбувалося – якнайвиразніше – поза контекстом монгольської проблеми й розбудова резиденції перед кінцем 1240 р. велася уже з власне таким її, як і самого міста, призначенням. Тому неприйнятним є прикінцевий для відповідної проблеми висновок, запропонований на розвиток наведеного початкового твердження у контексті ситуації 1242 р.: “...zapadła mniej więcej w tym czasie decyzja księcia o przeniesieniu swej głównej rezydencji na Zabuże, do Chełma...” (s. 238–239). Хоча він не має за собою жодних доказів, у новітній публікації бидгощського автора наведений висновок отримав ще й інше, хронологічно пізніше продовження. Відкликаючись до вказаної у літописному оповіданні про спалення Холма причини невідновлення вежі королівської резиденції – “бъ бо [Даниил] грады ингыа жижаи противоу безбожнымъ Татаромъ”⁵², Д. Домбровський у продовженні ствердив: “Перед нами открывается один из основных мотивов начала старшим Романовичем (а также его ближайшими родственниками) операции по сооружению укреплений”⁵³. Зайве доводити, що літописне свідчення у контексті кінця 1250-х років ніяк не надається для висновку про “початок”, як тут стверджено, відповідного історичного явища (так само, зрештою, як не має викладена в ньому ситуація нічого спільного і з будь-якими зусиллями “найближчих родичів” короля).

Отже, докладніший розгляд заторкнутої проблеми часу та обставин винесення Холма на його виняткові позиції у державі короля Данила Романовича долучає ще один очевидний прорахунок до запропонованих на сторінках дослідження тлумачень.

Трактуючи перебіг подій цього періоду навколо Холма, Д. Домбровський відніс тільки до 1242 р. знані літописні згадки про монгольський напад на Холм: “Wówczas, jak sądzę, doszło do skutecznej obrony Chełma, wstawionej przez latopisarza Romanowiczów” (s. 241). Уславлення у літописі, правду кажучи, не найбільше, як і, зрештою, – розповіді про саму оборону. Попри ніби очевидну “ерудиційність” пропозиції, історик у знаному поспіху знову “програє” літописцеві, який відніс перший зафіксований набіг монголів на Холм до часу, “...егда Батыи всю землю Роускоюю поима”⁵⁴,

⁵⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 843.

⁵¹ Buko A., Dzieńkowski T., Gotlib S. Rezydencja księżęca na “Wysokiej górze” w Chełmie w świetle wyników badań archeologicznych z lat 2010–2012 // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 7. – С. 182; Buko A., Dobrowolski R., Dzieńkowski T., Gotlib S., Petryk W., Rodzińska-Chorąży T. Palatium... – S. 143. Оскільки за свідченням наведених у першій з цих публікацій відомостей роботи, які принесли такий

висновок, велись від 2010 р. (с. 177), дивно, що автор, належачи до співпрацівників зайнятої у Холмі групи археологів, не врахував результатів цих досліджень.

⁵² Ипатьевская летопись. – Стб. 845.

⁵³ Домбровски Д. Учредительная деятельность Даниила Романовича в свете Галицко-Волынской летописи // Русин. Международный исторический журнал. – 2014. – № 2(36). – С. 134.

запропонувавши в такий спосіб якнайочевидніше позадискусійну дату. Як відомо не тільки з літопису, а й інших незалежних джерел, це аж ніяк не могло статися щойно 1242 р. Проте прив'язаність до зазначеної дати у бидгощського історика виявляється й згодом, коли він подає той же рік і як час, коли холмський володар мав нібито вперше потрапити в "zależność od Batu chana" (s. 465). Натомість наведений у дослідженні епізод літопис виклав щойно під 1243 р., "...яко Батый воротилъса естъ изо Оугоръ . и ѿради⁴ естъ на та два богатырѣ . возискати тебе . Манъмана . и Балаа . Даниль же затворивъ Холмъ . еха ко братоу си Василкови . пойма с собою Коурила митрополита . а Татарове воеваша до Володавы . и по взерамъ много зла створше"⁵⁵. Тут мало б привернути увагу те, куди саме король "еха ко братоу си Василкови", проте на цю обставину все ще не звернуто уваги.

Найвиразніше вимагає уточнення й подана в коментарі географія самого набігу, якнайочевидніше пов'язана з його ширшим історичним контекстом. Оскільки Забужжя знаходиться на західній стороні Бугу, а татари "воеваша до (підкреслено – В. А.) Володавы", розташованій на західному, власне, березі ріки, вони діяли не біля самого міста, на західному березі, а тільки, як стверджено, до нього, випадає здогадуватися, – на східному березі й самого Бугу не мали тоді перейти. Тільки приватним переконанням автора є також висновок зі згадки про замкнення Холма як доказ приготування "do oblężenia" (s. 241, przyp. 620). Вказане замкнення міста було природною реакцією на звістку про наближення нападників. Насправді, як бачимо, немає найменших підстав для твердження, ніби тоді "...oddziały mongolskie wpadły na Zabuzę" (s. 241). Зрештою, таке тлумачення цілком очевидно конфронтує... і з розглянутим авторським висновком на користь перенесення резиденції до Холма, розташованого на "...najwyraźniej piezniszczonym Zabuziu" (хоча далі, як пам'ятаємо, наведено уточнення-порівняння з Володимиром та Берестям). Продовження про монголів, які напали, пустошачи терен "...aż po Włodawę i znajdujące się w jej okolicach po obu stronach Bugu (виділено – В. А.) jeziora" (s. 241) не враховує й відсутності на території західніше Бугу озер. Сам літопис, окреслюючи географію завданих збитків, у наведеному фрагменті виразно вказує: "...до Володавы . и по взерамъ много зла створше". Наведений лаконічний переказ випадає інтерпретувати не інакше, як нищення поселень у регіоні навколо Шацьких озер. Чому тоді, попри завдання знайти Данила Романовича, монгольська експедиція дійшла тільки до Володавы, не переправившись, як випадає вважати на підставі доступних фактів, через Буг? Мабуть, їм стало відомо, що об'єкт їх головного інтересу покинув Холм, і тоді вони, аби не повертатися "із порожніми руками", вдалися до "звичної рутини". До речі, це ще один істотний аргумент проти прийнятого в аналізованому дослідженні віднесення єдиного засвідченого в ці роки монгольського нападу на саму столицю щойно до 1242 р.

Своєрідним підсумком зазначеної кампанії подано перейняте від Віталія Нагірного визнання саме тоді монгольської зверхності над Волинню

⁵⁴ Ипатьевская летопись. – Стб. 843.

⁵⁵ Там же. – Стб. 794.

(s. 241). Але коли це мало відбутися тільки 1242 р., то як належалося виглядати наслідкам навали головних монгольських сил наприкінці 1240 – на початку 1241 р. “...егда Батыи всю землю Роускою пойма”? Вони мали тільки “прогулятися”, без звичних за таких обставин результатів? До визнання зверхності завойовників нібито допровадив щойно виразно регіонального значення набіг значно скромніших сил, які “...воеваша до Володавы . и по wszерамъ много зла створше”, тобто винятково у певному скромнішого значення регіоні, ще й позбавленому, до того ж, значніших державно-адміністративних осередків? Очевидно, й цього разу теж уже, як відзначено, “звично” подано певну “ідею” у її початковому, належно не опрацьованому варіанті, без необхідного за таких обставин відповідного всебічного осмислення.

До такого ж висновку провадить на значно вужчому матеріалі й не зауважений курйоз із зіставленням двох фактів. З одного боку, подана ханська вимога 1245 р. “дай Галич” (s. 241–242, 261), з іншого, зразу ж після цього визнано: “Najwyraźniej władza Romanowiczów nad nim wcale dla Mongołów nie była oczywista” (s. 242). Але якщо виходити з цього визнання, то як розуміти наведену перед тим вимогу? Ситуацію пояснено в той спосіб, що вимога надійшла через місяць після перемоги поблизу Ярослава як реакція на утвердження в Галичі. Проте, видається, за такого “темпу” реакції не зайве б задуматися, чи справді достатньо часу для обміну інформації й засвідчену реакцію на новину.

Не зовсім вдалимими сприймаються також окремі моменти подачі від’їзду короля до ставки Батия (s. 262). Історик при цьому згадав “[o] straszliwie zniszczonym” Києві, хоча, попри знане немале винищення при його захопленні у грудні 1240 р., перебільшувати руйнацію, як переконує свідчення Д. дель Пано Карпіні, що прибув до столиці за лічені місяці після короля, не випадає (див. далі). Немає переконливих підстав здогадуватися, чому в центрі уваги літописного викладу виїзду Данила Романовича з Києва виявився замський тоді Видубицький монастир. Можливо, головним аргументом стала остання за містом пристань, з якої князь і відбув Дніпром у дальшу подорож. Не без значення могло бути й посвячення соборної монастирської церкви, тобто монастиря загалом, архангелові Михаїлу (“и падъ пре^а архистратигомъ . Михаиломъ”)⁵⁶, оскільки згодом у Холмі, в церкві святого Іоана Златоуста, яка користувалася особливим покровительством короля, була ікона архангела⁵⁷. Фігурує архистратиг небесних сил і в двох інших важливих моментах літописної розповіді – чуді потоплення угорського війська в горах 1229 р.⁵⁸ та молитві до Богородиці й архангела перед перемишльською війною з князем Олександром Всеволодовичем 1231 р.⁵⁹. Це здатне вказати на вірогідність певного ширшого контексту шанування архистратига у середовищі короля.

У найближчому часі після повернення Данила Романовича від монголів Д. Домбровський знову зробив особливий угорський акцент – цього разу у зв’язку з докорінною зміною угорської політики. “Szczególnie po reakcji Beli IV widać wumierne korzyści, jakie przyniosło wejście Romanowiczów do systemu

⁵⁶ Ипатьевская летопись.. – Стб. 806.

⁵⁸ Там же. – Стб. 760.

⁵⁷ Там же. – Стб. 844.

⁵⁹ Там же. – Стб. 764.

politycznego tworzonego przez Mongołów” (s. 268). Однак не випадає погодитися із запропонованою при цьому мотивацією: “Bowiem obawiał się go, jako że ów był u Tatarów” (s. 269). Вона не тільки непереконлива (гадані страхи угорського монарха, закономірно, мали залишитися при ньому), а й виразно відводить увагу від головного. Данило Романович не тільки розгромив проугорську коаліцію, утвердивши за собою Галич, а й зумів домогтися визнання цього свого успіху зі сторони монголів. За таких обставин з угорського боку з недавнім гірким досвідом кількарічної монгольської присутності цілком могли бути побоювання, але, звичайно, ніяк не перед самим володарем Галицько-Волинської держави, а актуальними його зверхниками. Тому, закономірно, варто було мати володаря з його новим статусом у своїй орбіті і тут відкинута ще декілька років тому одруження ставало чи не найнадійнішим можливим інструментом реалізації такої потреби. Для Данила Романовича так само цілком зберігалася в силі уже відзначена давніше вигода.

Не можна, однак, погодитися з твердженням про “wejście Romanowiczów do systemu politycznego tworzonego przez Mongołów”. Уся політика володарів Галицько-Волинської держави щодо наїзників переконує, що насправді йшлося про вимушений тактичний хід з метою власне запобігти чомусь такому, що могло б сприйнятися як “входження”. Як тільки видалася перша слушна нагода, стався відкритий виступ проти накинутої зверхності. Очевидно, при цьому варто мати на увазі усе ще не сприйняту безперечну своєрідність стосунку Галицько-Волинської держави з монголами в цей період. Він ніяк не співвідноситься із перейнятим свого часу від російської історіографічної традиції цілком чужорідним для знаних обставин української дійсності поглядом щодо монгольської присутності на українських землях, а тим більше “монгольського іга”.

Наступним моментом до дискусії є справа подальших контактів з папством. Не випадало би погодитися із запропонованим тлумаченням, нібито новому кандидатові в королі повинно було залежати “...o sankcję władzy uniwersalnej, z dyplomatycznej i symbolicznej perspektywy równoważną jarłykom, na odzyskanie utraconych na mocy decyzji chańskich... ziem ruskich, przede wszystkim zwierzchnego stanowiska na południu, związanego z posiadaniem Kijowa” (s. 281). Таке трактування не випадало би приймати ніяк, оскільки уявлення короля щодо папської “władzy uniwersalnej” немало повинні були різнитися від актуальних уявлень про неї бидгоцького професора. У колі аж так “високих матерій” подібні розмірковування побутовати, звичайно не могли: у цьому зв’язку не випадало би не відзначити різниці традицій та культурного досвіду дослідника і його героя. Окрім того, втративши Київ з волі Бату, Данило Романович навряд чи мав за тодішніх реалій думати про само повернення історичної столиці. Зрештою, якихось певних його зусиль на відповідному напрямі джерела не відноували. Нічого дивного: якщо, за Д. Домбровським, сам Бела IV мав “боятися” недавнього “ленника” фактично тільки через те, що той повернувся від монгольського хана, то якою мала бути у так вибудованій конструкції реакція на самого хана? Поза жартами, володіння Києвом, звичайно, ніяк не належало до папської волі, реальні можливості якої тут, звичайно, в крацях

традиціях папської пропаганди перебільшено непомірно. А власним досвідом “користання” з потенціалу “władzy uniwersalnej” король уже диспонував (значно ближчий контакт з тим же остаточним результатом був ще попереду). Перспектива повернення Києва – якщо вже так завужувати головну актуальну проблему – залежала тоді від можливості протистояти монголам, оскільки питання про підпорядкування їм на зразок князя Олександра Ярославовича (“Невського”) перед галицько-волинським володарем, звичайно, стояти не могло. Перебіг наступних подій виразно показує, що йшлося найперше про монгольську присутність у державі короля Данила. За таких обставин про сам Київ питання, здається, не могло виникати зовсім (щобільше, надалі воно уже більше взагалі не постає у власному контексті галицько-волинської історії). Усе це – моменти достатньо очевидні й звідкіля автор за так окресленої ситуації “на законних підставах” видобув свою ідею – гадати, звичайно, зайве.

Проте весь подальший римський контекст подано власне в такому баченні, з численними ніби дрібними, але винятково істотними за суттю незмінними переміщеннями окремих важливих акцентів. Так, якщо брати володарі “...wyrazili i oficjalnie wyartykulowali wolę uznania zwierzchności Stolicy Apostolskiej”, то з цього негайно робиться висновок уже про “...wejście Daniela i jego blizkich w stan zależności od Rzymu” (s. 281) одразу ж, як випадає гадати, вже на той час. Окрім викладеного, на неї, на думку бидгощського автора, “...wskazują również dobitnie formuły i treść poszczególnych, skierowanych do nich bull Innocentego IV, w których potwierdza on (папа – В. А.) adresatom różne prawa dotyczące ziem będących w ich posiadaniu lub takich, do których rościli sobie pretensje” (s. 281–282). “O tym samym świadczy też dyspenza udzielona Wasylkowi i Dubrawce. Papież potraktował młodszego Romanowicza jako pełnoprawnego członka katolickiej wspólnoty, podległego prawu kanonicznemu w zakresie zawierania małżeństw pomiędzy krewnymi” (s. 282). Натомість дещо раніше вміщено немало відмінні міркування з останнього вказаного приводу: “Można... podejrzewać, że jakąś rolę w zaciśnianiu związków Romanowiczów ze Stolicą Apostolską, nie pierwszy przecież raz, odegrał Konrad I Mazowiecki. O zaangażowaniu dyplomacji mazowieckiej w te rokowania świadczy potwierdzone bullami Innocentego IV z 5 XII 1247 r. wystąpienie o uzyskanie dyspensy na małżeństwo Wasylka z Dubrawką Konradówną. Nie wydaje się tymczasem prawdopodobne, by z taką petycją zwrócili się prawosławni Romanowicze (nawet w okresie ożywionych kontaktów z papieżem). Musiała to więc zrobić druga, katolicka strona” (s. 277). Йдеться, звичайно, не про неузгодженість не без безперечної поспішності викладених думок, а значно істотніше – очевидну відсутність чітко сформульованого погляду з відповідного приводу. Щодо папської диспенси, то вона, закономірно, адресована “католицькій” Дубравці та її родині. Присутність у цій ситуації нареченого з іншого релігійного кола не випадало би, звичайно, за знаними зусиллями “зацікавленого” напрямку давнішої історіографії послідовно перебільшувати. Що ж до іншої, істотної проблеми, то вона лише видає зовсім недолугу “пропапську пропаганду” і з цього огляду ніяк не надається для серйозного сприйняття. Про

реальність папської влади за таких підходів з огляду Данила Романовича не випадало би, дискутувати.

Втім, автор, вдаючись до понять, значно новішого часу, явно немало опинився “попереду паровоза”. Насамперед найочевидніше, звичайно, ніяк не можна погодитися зі сприйняттям “вираження волі визнання” підкорення папству за входження у стан такого підпорядкування. Зрештою, наведене в останній цитаті чітко сформульоване невизнання галицько-волинських володарів за сторону католицьку з позицій навіть самого автора вказує на відсутність рації у першому випадку. До тогож, у такому достатньо тонкому для обох сторін питанні, природно, не могло бути негайних рішень. Увесь досвід стосунків Данила Романовича з папством – аж до до-рогичинської коронації – засвідчує насамперед довготривалий процес і їх повільний перебіг. Окрім того, не можна не мати на увазі не тільки принципової відмінності позицій обох сторін з тих самих питань. Водночас є цілком очевидним, що вони нерідко трактували немов про немало різні речі, а папська сторона в цих питаннях у власному інтересі теж незмінно мала призвичаєння перебувати “попереду паровоза”⁶⁰. Втім, такі міркування якнайвиразніше підтверджує дальший розвиток контактів на відповідному напрямі, насамперед фактичне розладнання стосунків новонавернених зі своїм новим гаданим покровительством від 1248 аж до весни 1252 р. Далі Д. Домбровський навіть ствердив, нібито “...Ruś halicko-wołyńska pomiędzy samym początkiem 1248 a pierwszymi miesiącami 1252 r. wyszła ze stanu krótkotrwałego poddania się obediencji Stolicy Apostolskiej” (s. 325). Не може не дивувати, але тут засвідчено незрозуміле з усіх можливих міркувань несприйняття принципової неможливості “ходіння сієду тєду” в таких питаннях. Для автора, як переконує давніше наведений приклад нібито “дворазового” “посадження” юного Данила Романовича на батьківському столі в Галичі, така поведінка виявляється, однак, цілком прийнятною. Не випадало би дискутувати, що насправді це може означати тільки одне: складені в присутності Д. дель Плано Карпіні декларації, не розвинулися поза їх проголошення. Варто мати також на увазі реляцію про них винятково зі сторони, схильної, як уже відзначено, перебувати “попереду паровоза”. Найочевидніше, до такого стану стосунки підійшли “стараннями” найперше саме папської сторони, від якої так і не надійшло виразної реакції на наріжне для галицько-волинського володаря питання стосовно допомоги проти монголів. Тому ніякого виходу з “poddania się obediencji Stolicy Apostolskiej”, звичайно, не тільки не було, а й не могло бути в природі, як так само не було і попереднього “входження”.

Контакти з папством, закономірно, потрібні були Галицько-Волинській державі насамперед у кардинальному інтересі опору монголам. Однак

⁶⁰ Найхарактерніший приклад належить, однак, до іншої ситуації – коли папа мало не сприйняв католиком монгольського хана Сартака, юного сина Батія: *Майоров О.* Лист римського папи Інокентія IV золотоординському ханові

Сартаку // *Княжа доба: історія і культура.* – Львів, 2012. – Вип. 6. – С. 173–186; *Его же.* Письмо римского папы Инокентия IV золотоординскому удельному правителю Сартаку // *Гасырлар авазы – Эхо веков.* – Казань, 2012. – № 1–2. – С. 13–22.

папство ніколи не виявило яскравіше вираженої активності на цьому напрямі, вперто віддаючись звичним для нього улюбленим "іграм" на тему підпорядкування власній зверхності. Тому, не дивлячись на сподівання Романовичів на якийсь шанс та готовність задля нього навіть піти на завідомі поступки, з огляду позиції іншої сторони, фактично, велася відверто безпредметна розмова. Курія, попри очевидну і безперечну вимову інтересу до неї холмського двору, сама бачила в контактах винятково незмінно першочергову для неї можливість приєднання до католицизму ще одних доти "ненавернених схизматиків". Змінити цю сталу позицію папства виявилася нездатною навіть цілком реальна загроза азійських завойовників. Тому відносини обох сторін неунікнено дійшли до вичерпання, що, зрештою, як було раніше, так і повторилося невдовзі – в знаменній для них ситуації з коронацією.

Серед досі не з'ясованих безперечних проблем осмислення історичного процесу заключних десятиліть життя Данила Романовича виділяється немало інтригуюча через відсутність прямих джерел тема стосунків з митрополитом Кирилом, поставленим з його волі на київській владичий престіл. Звичайно, найпоширеніше в літературі пояснення опозицією владики римським контактам⁶¹ не витримує критики. Серед не зауважених досі аргументів проти прийняття такого погляду варто вказати знані переміни контактів з папством, тоді як позиція митрополита виглядає ніби послідовно однозначною. Очевидно, її не варто сприймати через бачення антипапськи налаштованих істориків та їх вільних чи невольних продовжувачів. За відсутності автентичних свідчень з епохи щодо цього не варто, так само, відкритися й до новомодних "нічого не пояснюючих" понять на зразок "конфлікту індивідуальностей". Найважливіше міркування, очевидно, повинно полягати в тому, що хоча митрополита й поставив Данило Романович як "свою" людину, втративши з волі Бату київський престіл, він автоматично позбувся права й на "свого" митрополита. За церковною традицією владики покликаний був перебувати при київському князеві, яким 1247 р. став Олександр Ярославич. Незалежно від особистої постави, митрополит, закономірно, не повинен був маніфестувати прихильності до "іншого", навіть ще недавно "власного" володаря. Взагалі не могло бути нічого подібного відколи король вступив у відверте протистояння з монголами. Тому чи був насправді конфлікт короля з митрополитом, який за давнішою "традицією" бидгощський історик сприйняв за однозначне "zerwanie" (s. 311)? Не знаємо на цю тему нічого більше від тих, хто впровадив таку версію до літератури, проте на її підтвердження немає жодного факту. Приписані далі обом "амбіції" (s. 312) теж належить сприймати поміж фактами тієї ж певності походження. Проте Д. Домбровський виразно схильний до пошуку "легальних" причин – аж до нібито не зовсім "канонічного" шлюбу князя Романа Даниловича з Гертрудою Бабенберг (s. 323). Однак його уявлення про канонічність і в цьому конкретному випадку, здається, немало

⁶¹ Відповідну літературу див.: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... – S. 310, przyp. 816.*

відходять від того, що засвідчує родинна історія галицько-волинських правителів – досить пригадати хоча б загальновідомі обставини двох одружень як протопласта Романовичів, так і самого Данила Романовича.

Потребує окремих уточнень також коментар до показного не тільки для біографії короля “чеського епізоду”, оскільки, викладаючи відповідне літописне оповідання, Д. Домбровський теж застосував уже відзначене при інших нагодах чимале зміщення акцентів. На самому початку, вдаючись до аргументів, уклад яких привів до походу, він ствердив: “Zadecydował o tym nie tylko fakt pozostawiania władców (Галицько-Волинської держави й Угорщини – В. А.) w sojuszu i chęć wspomżenia blokowanego w Austrii syna, lecz także żądza sławy wojennej. Autor ruskiego źródła zaznaczył to wyraźnie, stwierdzając, że Daniel zabiegał o nią, bowiem żaden Rurykowicz przed nim nie wojował ziemi czeskiej”⁶² (s. 336). Однак звернення до відповідного тексту джерела переконує: літописець в обох випадках ствердив щось досить інакше. Його оповідь насправді не дає підстав для розбудови в застосований у наведеній цитаті спосіб “полководницьких амбіцій” – перебільшених аж до їх зіставлення з обома іншими наведеними аргументами, насправді за тодішнього актуального перебігу подій не до порівняння істотнішими. Показово, що й самому історикові “żądza sławy wojennej” упродовж усього довготривалого життєвого шляху його героя трапилася тільки однісінький раз. На притаманні епосі безперервні війни, якими перенасичена біографія короля, це, звичайно, не так уже й багато. Закономірно, головний особистий інтерес галицько-волинського володаря полягав насамперед у допомозі синові, який потрапив у непрості обставини. Могли мати певне значення й зобов’язання щодо свата. Натомість побачена “żądza sławy wojennej”, точніше, те що сприйнято та потрактовано за її вираз, як переконує уважніше вчитування у літописне оповідання, попри наявність відповідної фрази у літописному викладі, найправдоподібніше, не до короля належить. Всупереч твердженню польського історика, ані сам володар про неї не запобігав, ні літописець чогось такого в нього так само не вказав. А те, що за неї сприйнято, є досить звичайним за таких обставин у відзначеному контексті панегіричним укланом володареві в пам’ять про його звитязний і справді винятковий для усієї старокіївської традиції військовий похід, поставлений, власне, в контекст цієї традиції. Вбачати в підкресленні зазначеної обставини неодмінний особистий слід короля, найочевидніше, не випадало б. До того ж, літописець навряд чи мусив сам дійти до наведеного зіставлення. Радше, при цьому викладено погляд, що побутував у тодішньому холмському середовищі. Про сам його родовід та конкретне джерело за актуального стану відомостей до історії холмського осередку гадати, звичайно,

⁶² У літописі цей акцент навіть повторено у дещо відмінних версіях двічі – на початку й наприкінці відповідного оповідання: Ипатьевская летопись. – Стб. 821 (“Данилови же князю хотящю . вво корола ра^а . вво славы хотя . не бѣ бо в землѣ Роусцѣи первее . иже бѣ воевалѣ

землю . Чьшьскоу ни Стѣславъ хоробры . ни Володимеръ стѣи . Бѣ хотѣние . е^е исполни”), 826 (“...и приде во гра^а Холмъ . съ чѣтью и со славою в домъ . Пречѣтоѣ . падъ поклониса . и прослави Ба^а . в бывше^е не бѣ бо никоторыи князь . Роускыи воевалѣ землѣ . Чьшьское”).

навряд чи випадало б. Варто, однак, мати на увазі вірогідний ширший контекст подібного прославлення володаря. До нього виразно відсилає коментар до викладу повернення Данила Романовича з “каліської війни” 1229 р.: “и внидоста со славою . в землю свою . ингыи бо князь не входилъ бѣ в землю Ладьскоу толь глоубоко . проче Володимера Великаго . иже бѣ землю крестилъ”⁶³. Наведена літописна фраза слугує очевидною паралеллю до опису розглянутої холмської урочистості з осені 1253 р.

Однак Д. Домбровський у трактуванні “чеського епізоду” показав ще й певний ніби “особистий жаль” щодо свого героя (а навіть не тільки його), ствердивши: “...trzeba jasno powiedzieć, że z militarnego punktu widzenia skończyła się ona przegraną Daniela i jego pjustowskich sojuszników. Nie zdołali oni dotrzeć do sił Beli IV operujących pod nieodległym przecież Ołomuńcem, co prawdopodobnie było głównym założeniem strategicznym. Nie udało się też zdobyć Opawy. Oczywiście, wyprawa przyniosła Rusinom i Polakom zysk materialny, bo zdołali oni bez większych przeszkód i strat ograbić część najechanej ziemi. Przede wszystkim jednak, starszy Romanowicz osiągnął, głównie na Rusi, bo Małopoleanie i Ślązacy dobrze znali skutki kampanii, znaczący sukces propagandowy, o co zadbał autor dworskiej, z natury rzeczy apologetycznej kroniki” (s. 346). При цьому не видалося вірогідним, що союзники мали не дійти до угорського короля, коли це справді було метою кампанії, а не є тільки здогадом бидгощського автора, не випадково. Через сім з половиною століть до коаліціантів істориків навряд чи слушно мати дуже більші претензії, ніж у нібито “підведеного” угорського короля, скарг якого з відповідного приводу джерела не віднотували. Перебільшено наголошуючи на моментах, трактованих як “невдачі” (але чи слушно?), автор водночас схильний послідовно применшувати успіхи. Справді, чи не повинна належати до них сама присутність у регіоні об’єднаного війська союзників, що, безперечно, відтягували від угорського короля немалі чеські сили? І чи не варто пограбування та знищення території противника визнати, все-таки, істотним військовим успіхом? Тому в Холмі цей похід, все ж, цілком слушно потрактовано за саме такий. Володар і справді повернувся “з честю і зі славою” й заслужено прийняв результати за успіх, що й наголосив одностайний з ним щодо цього його літописець. І те, що Данило Романович першим з нащадків святого Володимира Великого воював чеську землю, так само ніяк не підпадає під сумнів.

Зі скромнішого значення моментів привертає увагу коментар до епізоду, коли моравський рицар Герборт на знак підпорядкування як переможцеві прислав Данилові Романовичу свого меча. “Pokazuje ona przy okazji dobrą orientację Daniela w obyczajowości i symbolice rycerskiej. Niema się zresztą czemu dziwić, przecież wychowywał się on na zdominowanym przez Andeschów dworze węgierskim” (s. 343). Зовсім незрозуміло, при чому тут взагалі похвали на адресу галицько-волинського володаря, тим більше, що він був не сам, а разом зі союзниками. Похвалу за розуміння лицарських звичаїв належалося б віднести, звичайно, на користь власне лицаря.

⁶³ Ипатьевская летопись. – Стб. 758.

Достатньо сумнівне в принципі й твердження про лицарські уроки юності при угорському дворі, оскільки при ньому Данило Романович, як відомо, перебував у, все ж, надто юному для оволодіння системою норм лицарського етикету віці. У трактуванні “гербортівського епізоду” бидгощський автор ще раз спрацював “в інтересах угорської корони”, проте, як це нерідко трапляється при перепрацюванні на одну сторону, найочевидніше, – супроти джерел, тому, в підсумку, водночас ще й власного інтересу так само.

Не уникає зауважень й виклад заключного для “чеської історії” етапу повернення до Холма. Як і належалося очікувати за таких обставин, він мав підкреслено урочисте наповнення. Одразу ж після прибуття володар-переможець побував з подячною молитвою у соборі⁶⁴. Відповідний церемоніал виключає можливість того, аби це могло статися, як розважає бидгощський історик у сенсі допустимого варіанту (s. 349), “після відпочинку”. Так само одразу ж після собору король відвідав і наступну за статусом у столиці церкву святого Іоана Златауста, хоча цього літописець і не відсотував⁶⁵. У самому літописному викладі далі найперше згадано про зустріч з братом і тільки потім у своєрідному підсумку стверджено: “...и бы^с в радости велицъ . и прибываше в домоу с^тго Ивана . во городъ Холмъ с веселиемъ . слава Ба^и и прч^стоую его м^гръ . и с^тго Ивана Златауста”⁶⁶. Вказане перебування “в домоу с^тго Ивана”, як випадає здогадуватися на підставі вжитого формулювання, не належить до самого моменту прибуття, а фіксує уже якийсь пізніший за часом епізод, визначений як особливим значенням та статусом храму, так і все ще недооціненим у всій засвідченій літописом своєрідності ставленням до нього холмського володаря. До такого висновку підводить, зокрема, й наведена вказівка не на молитву, а саме “перебування”. Натомість наступне завершення фрази – про прославлення “Ба^и и прч^стоую его м^гръ . и с^тго Ивана Златауста”, закономірно, не відображає якихось конкретних подій чи ситуацій, а є звичною, неодноразово використаною в літописній оповіді за різних обставин урочистою заключною формулою.

Запропонований після цього виклад дорогичинської коронації, попри ерудиційний аналіз широкого спектру вірогідних і дотичних обставин, все ж, небагато дає для з’ясування чи не найголовнішого, сповненого виразної і безперечної “інтриги” питання – чому урочистість відбулася саме в Дорогичині. Д. Домбровський підійшов до цієї проблеми найперше з “практичної” сторони, використовуючи для пояснення тогочасні приготування до походу проти ятвягів. “Dorohiczyn był doskonałym miejscem koncentracji wojsk, a koronacja wymagała zjazdu dostojników świeckich i duchownych. Po co więc było

⁶⁴ У Д. Домбровського помилково названий Успенським (s. 349, рзур. 919), у літописі – Богородиці (Ипатьевская летопись. – Стб. 826, 845, 862, 869), в пізній церковній традиції – Різдва Богородиці, що вказує на власне таке конкретне посвячення від самого початку, у найдавніших джерелах традиційно, однак, не відзначене.

⁶⁵ У цьому переконує як звична практика, так і зафіксовані у київському літописанні відповідні княжі відвідини київських храмів. Коротко принагідно з цього приводу див.: *Александрович В. Покров Богородиці. Українська середньовічна іконографія (Студії з історії українського мистецтва. – Т. 4). – Львів, 2010. – С. 59.*

⁶⁶ Ипатьевская летопись. – Стб. 826.

zbierać się dwa razy w różnych miejscach?” (s. 358). Проте наведені міркування позначені очевидною присутністю “прагматичної наївності”. Нагадаємо, що йдеться про сакральний акт помазання на королівство, який, відповідно до загальноприйнятих норм обов’язкового для епохи ритуалу, звично відбувався у головному й водночас найвищому з огляду церковної ієрархії храмі держави, або ж іншому, обраному традицією спеціальному “коронаційному”. У нашому конкретному випадку ним мав бути тільки холмський собор. Без перебільшення не зауважений досі у всій своєрідності його вимови дивний з огляду самого акту “вибір” Дорогичина не може не мати пояснення. Проте воно приховане серед тих фактів, яких бидгощський історик, при усій докладності наведеного аналізу обставин коронації, все ж, не залучив.

Із зафіксованого літописного викладу розвитку подій перед дорогичинським актом нескладно вибудувати наступний немало показовий у його вимові протяжний за часом ряд. Спершу папа прислав легата з пропозицією прийняти корону, проте галицько-волинський володар тоді взагалі відкинув її, мотивуючись своє неприйняття актуальною татарською небезпекою: “древле бо того прислалъ к нему . пискоупа . Береньского . и Каме^нцького . река емоу . и приими вѣнѣць королевства . он же в то время . не приалъ бѣ . рѣка рать Татарская не престаеъ . злѣ живоущи с на^м то како могоу приати вѣнѣць бес помощи твоеи”⁶⁷. Кандидат на короля однозначно ставив умовою прийняття від папи королівського сану допомогу в боротьбі проти монголів. Далі, коли після докладніше не зафіксованих, відзначених тільки в наведеному фрагменті літописної розповіді попередніх переговорів папа прислав легата – абата Опізо з коронаційними регаліями, нічого не зробивши у відповідь на головне наполягання кандидата, той, спершу, попри настоювання посланців, за свідченням літопису, взагалі відмовився від зустрічі: “...тогда же во Краковѣ бѣша . послы папине . носяще блг^чвние . ѿ папѣ и вѣнѣць . и санѣ королевства . хотяще видѣти . княза Данила . шне^к ре^ч имѣ . не подобаеъ ми видитиса с вами чюжеи земли”⁶⁸. Дивна, звичайно, мотивація для володаря, до якого прямують папські послы з королівською короною. Вона однозначно вказує на небажання бачити прибулих з регаліями посланців. У протилежному разі він, природно, мав би забрати їх зі собою до своєї столиці. Однак в’їжджати після переможного чеського походу до Холма в супроводі папського легата навіть з королівською короною кандидат на короля явно не бажав. Далі він теж так само протистояв наполяганням, коли легат сам прибув до його держави, що, однак, відобразила тільки надто скупа літописна нотатка “...шномуу же шдинако не хоташоу”⁶⁹ у поєднанні із зафіксованими запевненнями легата, “...шбѣщеваѣса . шко

⁶⁷ Ипатьевская летопись. – Стб. 826–827. Дотеперішня література не надала значення цьому важливому моментові як стосунків з папським престолом, так і “коронаційного процесу”. Навіть не зауважено, що зазначене папське посольство мали попереджувати якісь інші контакти з відповідного приводу, що є

істотним і найвиразніше усе ще недооціненим епізодом розвитку стосунків між обома дворами, не стояло також питання коли це відбулося. Так само досі не було спроб ідентифікувати “зашифровану” в літописній вказівці особу самого легата.

⁶⁸ Ипатьевская летопись. – Стб. 826.

⁶⁹ Там же. – Стб. 827.

помощь имѣти ти ѿ папы”⁷⁰. Навчений як давнішим, так і новішим досвідом ціні подібних обіцянок папських представників, Данило Романович на словесні запевнення чергового легата вже не реагував і взагалі, попри позначені настирливістю наполягання, усією поведінкою виразно показував небажання навіть контактувати з ним.

Не привертала уваги досі також, безперечно, цікава в цій ситуації, проте не зауважена дотепер проблема, куди власне після Кракова прибув папський висланець. Сам Данило Романович у цей час зафіксований винятково в Холмі. Тобто, вони мали врешті зустрітися в столиці кандидата на короля, але той вперто відмовлявся від папської честі, яка його так наполегливо переслідувала. Якщо сталося саме так, що логічно цілком прийнятне, явне виразне зволікання з прийняттям папського вінця прибирає додаткових барв. Так виглядає, що без п’яти хвилин король, не відібравши з рук легата корону, покинув столицю (тобто, як і в Кракові, надалі не бажаючи з ним говорити на цю тему) і вирушив на військові збори до Дорогичина перед спільним з “ляхами” походом на ятвягів. Легат знову мав їхати за ним, з не меншою наполегливістю “домагаючись свого”. Кандидат, найочевидніше, так само вперто виявлявся глухим до пропозицій прийняти папську корону, як папа – до його неодмінної головної умови стосовно допомоги проти монголів.

Літописець відзначив серед тих, хто мав схилити короля до згоди, матір⁷¹. Немає відомостей, чи досить похилого вже на той час віку княгиня-черниця побувала в Холмі, чи, навпаки, – син між поверненням з попереднього походу й новим відвідав її у володимирському монастирі. За свідченням літописного викладу, силою, яка “врятувала ситуацію” для папи й остаточно переламала спротив, виступили актуальні військові союзники, разом з матір’ю переконавши прийняти корону: “и Болеславъ . и Семовитъ и бояре Ладьскыѣ . рекоуще да бы пралъ бы вѣнць . а мы есмь на помощь . противоу поганымъ”⁷². Їхня “помощь . противоу поганымъ”, звичайно, ніяк не співмірна з тим, що потенційно випадало би очікувати від папи, й, найочевидніше, не їх запевнення мали відіграти роль остаточного аргументу для короля. Мимоволі складається враження, що під натиском наполягань звідусюди, починаючи від матері, Данило Романович, коли його дойняли коронацією тепер уже ще й у Дорогичині, повинен був врешті “махнути рукою”. Не випадає при цьому закладати, аби він не розумів наперед визначеного подальшого розвитку подій.

Усі наведені обставини коронаційних перипетій викладені в літописі виразно і вимовно й те, що окремі з них досі не привертала належної уваги або ж навіть виявилися не побаченими зовсім – справа, звичайно, не самого короля чи його літописця, а стійкого призвичаєння історії в особах поодиноких творців новітніх поглядів на неї бачити в минулому насамперед певні “інтереси” різного походження і природи...

Дорогичинська, правду кажучи, “випадковість”, яку зі знаних

⁷⁰ Там же.

⁷¹ Там же.

⁷² Там же.

⁷³ Наявна в літературі вказівка на кон-

якнайвиразніше зацікавлених міркувань схильна всіляко вивищувати протокатолицька історіографія (разом з не католицькою, яка щедро “сліпо” черпає з її досвіду), насамперед засвідчує, що в ситуації, у яку його поставила курія, Данилові Романовичу не випадало надавати звершеному актові якогось особливого значення. Перебіг подій найближчого часу переконує, що папство, не отримавши “негайного і безумовного” пожаданого навернення (в обмін на “ніщо”), фактично, хоча, звичайно, з цілком інших міркувань, змушене було зайняти аналогічну позицію. Внаслідок цього взаємини знову вичерпалися й тепер уже, як виявилось – назавжди, оскільки ніяких пізніших їх виявів джерела не віднотували. При цьому, показово, що не тільки з наступного десятилітнього періоду життя короля, а й за його спадкоємців – упродовж усього ще майже столітнього періоду існування Галицько-Волинської держави⁷³.

Тому – ніби насамперед авторська справа як сприймати усю цю історію. Д. Домбровський ствердив: “Nie wątpimy, że wobec przedstawionych powyżej działań, zgoda na poddanie się obediencji papieskiej jawiła się wówczas Danielowi jako korzystna i perspektywiczna decyzja” (s. 369). А далі навіть визнав: “Nie wątpimy, że starszy Romanowicz mógł wówczas liczyć na ich (обіцянок папи та польських П'ястів – В. А.) spełnienie” (s. 382). Однак, правду кажучи, як уже відзначено, “korzyście” найперше послідовно уникали головного й найважливішого для короля, оскільки буллам від 14 і 19 травня 1254 р. із закликом до хрестового походу проти монголів істотнішого практичного значення надавати не випадало би ніяк. Вони стосувалися справ не другорядних, проте, все ж, з огляду центрального інтересу, – скромнішого значення. “Перспективи” ж, попри наведене наголошення, покликане переконувати в них як чомусь потенційно значимому, доповнені коментованим переліком вигод (s. 366), насправді виявилися дещо іншими. Їх дуже скоро випало “підсумувати” папській буллі від 6 березня 1255 р., яка відзначала “завзяту боротьбу проти королівства Русі” новонаверненого, проте “послідовно твердого” в очах папства католика Міндовга й закріплювала за Литвою захоплені руські землі⁷⁴. Д. Домбровський її не згадав, хоча навряд чи міг не знати, як, фактично, не згадав більш ніж очевидного довготривалого “уникання коронації”. Однак для самої проблеми така постава виявляється свідченням не просто істотним. Зрозуміло, що при позиції папської сторони далі ніякого руху не тільки не було, а й навіть не могло бути. Сприймати акт коронації “jako świadectwo dużego znaczenia politycznego naszego bohatera, dostrzeżanego przynajmniej w środkowej części kontynentu” (s. 465) за спокійнішого й розважливого сприйняття ситуації так само очевидним не малим перебільшенням.

Завершуючи коронаційний епізод, варто акцентувати ще декілька

такти папства з королем Юрієм Львовичем на початку XIV ст. при докладнішому розгляді виявилася непорозумінням, див.: *Паршин І.* Чи було папське посольство до Галицько-Волинської держави на початку XIV століття? // *Княжа доба: історія і культура.* – Львів, 2014. – Вип. 8. –

С. 318–325.

⁷⁴ Цит. за: *Чубатий М.* Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* – Львів, 1917. – Т. 123–124. – С. 101.

скромніших, проте по-своєму теж істотних проблем, яким у дослідженні Д. Домбровського не приділено належної уваги.

Урочистість, звичайно, мала відбутися у дорогичинській літописній церкві Богородиці⁷⁵. Тільки припускати таку можливість, як у тексті (s. 360), чи сумніватися у цьому не випадає. Інший важливий незвичний з огляду загальноприйнятих норм момент, не зауважений і не віднотований в аналізованому викладі, – зворот “внѣ же вѣнѣць ѿ Ба приа . ѿ цркве стѣхъ апостоль . и ѿ стола стѣго Петра . и ѿ шѣа своего папы Некѣнтиа . и ѿ вси^х епѣповъ своихъ”⁷⁶. Коли три перших складових здатні відіслати до звичних формул папської канцелярії, то формулювання про прийняття папської корони водночас і від своїх єпископів, звичайно, мусить мати інше значення. Воно відображає не тільки певні, вірогідні, як можна здогадуватися, реалії дорогичинської церемонії, а й наголошує на сприйнятті істотним у ній свого власного акценту. Літописець явно схильний до бодай часткового “привласнення” акту коронації й, безперечно, відтворює у цьому не свій приватний погляд, а фіксує очевидні тенденції сприйняття, притаманні тогочасному холмському середовищу. Тому уже навіть на цьому рівні виявляються виразні розбіжності у трактуванні як самої дорогичинської коронації, так і її значення. За ними, безперечно, вловлюється послідовне применшення папського наповнення аналізованого епізоду, суголосне розглянутому ставленню до нього самого короля перед проведеною у Дорогичині церемонією.

Показові моменти методи Д. Домбровського засвідчує також виклад пізнішої “куремсиної війни”. Так, зокрема, він прийняв, “*że gród, w którym zgromadziła się okoliczna ludność, nie był przygotowany do odparcia ataku, co nie świadczy jednak dobrze o możliwościach defensywnych Romanowiczów, szczególnie zaś Wasylka, władającego tym grodem*” (s. 400–401). В основі такого переконання лежить літописна вказівка з викладу відповідних подій, що на час нападу Луцьк “бѣ не оутвержень . и не оуражень”⁷⁷. Вона, разом з іншими розмірковуваннями у відповідному контексті, привели історика до висновку про монгольську каральну експедицію як щось пов’язане із “*zaskoczeniem Romanowiczów i wyraźnym kompletnym chaosem w systemie obrony ich państwa*” (s. 402). Однак уважене вивчення не тільки самого літописного переказу, а й запропонованого його тлумачення переконує, що перед нами, як і в розглянутому немало вимовному під відповідним оглядом “дорогичинському епізоді”, – тільки неправомірний висновок з неправильно потрактованого джерельного свідчення. Насправді наведена літописна фраза означає зовсім інше. У ній, найвиразніше, не йдеться про якийсь “нелад” у луцькій фортеці. Зрештою, уявити собі щось подібне в тогочасній ситуації, до того ж, ще

⁷⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 788. Оскільки при цьому стверджено, що “Данилоу . и вѣбновивѣи и созда цркѣвѣ прекрасною сѣбе Бѣи”, роботи при ній випадало би сприймати в контексті холмського етапу будівельної активності володаря, що пропонує єдиний такий

акцент у віддаленні від холмського середовища як одинокі не зауважені дотепер свідчення його ширшої діяльності на відповідному напрямі.

⁷⁶ Ипатьевская летопись. – Стб. 827.

⁷⁷ Там же. – Стб. 841.

⁷⁸ Баран О. Образ... – С. 170–171.

й за умов відкритого конфлікту з монголами, можна хіба що при цілком своєрідному наставленні (яке й засвідчує аналізований текст бидгощського історика). Насправді в джерелі малося на увазі щось зовсім інакше. Як показав не так давно при аналізі відповідного наведеного висловлювання у зіставленні з аналогічними літописними зауваженнями Олександр Баран, вказівка стосується відсутності на той час належної кількості засобів військового технічного забезпечення для оборони міста, стану його забезпечення ними⁷⁸. Не можна не погодитися з висновком цього історика про неможливість визнати тодішній Луцьк взагалі нібито неукріпленим містом з огляду хоча б на стверджену в літописному викладі й через те цілком очевидну втечу до нього для захисту навколишнього населення⁷⁹. Тому закид Д. Домбровського, буцімто “куремсина війна” мала засвідчувати “więcej... szczęścia obrońców i nieudolności najeźdźców, niż męstwa i zdolności dowódczych Daniela oraz jego młodszego brata” (s. 402) цілковито безпідставний. Він ще раз висвітлює як недостатнє входження у саму оцінену на такий спосіб ситуацію, так і вже неодноразово відзначену схильність до поспішних висновків без належного всебічного опрацювання їх підстав. Водночас наведене звинувачення є ще одним істотним закидом королеві Данилові Романовичу серед тих, що їх немало виявляє уважне читання аналізованої біографії. Правда, в іншому місці в підсумуванні, все ж, йдеться про успіхи короля в боротьбі з Куремсою (s. 406), проте, як пам’ятаємо, для Д. Домбровського це мала бути насамперед не його заслуга...

Серед виявів безперечного нерозуміння ситуації не можна оминати зауваження про збільшення “хаосу” в обложеному Сандомирі перед його взяттям монголами через “pożar prowizorycznych krytych słomą budynków wzniesionych dla ucikiniarów wewnątrz wysokiego grodu” (s. 420) з відкликанням до літописного свідчення: “бахоуть же станове в городѣ соломою чиненѣ . и загорѣшася самѣ”⁸⁰. “Провізоричність” запалених будинків є власним винаходом автора, оскільки насправді в джерелі йдеться про звичну для того часу рядову забудову⁸¹ під так само загальнопоширеними солом’яними тоді дахами. Тому запропоноване тлумачення дає ще один вимовний приклад читання літопису без належного проникнення у широкий контекст епохи, яке нерідко видають акурат насамперед дрібні деталі, покликані й призначені немало формувати її живий образ.

Зрештою, своєрідним підсумуванням зусиль у відтворенні постаї обраного героя, як і застосованої при цьому постави, сприймається запроєнтований на сторінках підсумування висновок, згідно з яким “Daniel jawi się od pewnego momentu (zaryzykujemy stwierdzenie, że od powrotu od Batu wiosną 1246 r.) jako znacząca figura polityczna w skali nie tylko ruskiej, ale szerzej, całej Śródkowej Europy” (s. 465–466). Не випадало

⁷⁹ Там само. – С. 170.

⁸⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 853.

⁸¹ Див., наприклад: Словарь русского

языка XI–XVII вв. – Москва, 2006. – Вып. 27 (Спась–Стницьнѣ). – С. 194.

⁸² Ипатьевская летопись. – Стб. 794.

би згоджуватися з істориком у тому, ніби його герой справді "об'явився" у всій досконалості в якийсь певний конкретний момент за зразком Афіни з голови Зевса. Однак у наведеному визнанні найвиразніше виступає якнайочевидніша неготовність сприйняти й визнати власні невеликі зусилля короля на шляху до вершин досягнутого становища. Натомість обрана дата неунікнено відсилає ще й до нібито "заслуги" хана Бату у вигляді "визнання". Хоча видається позадискусійним і в цьому здобуток насамперед Данила Романовича, а хана випадало би згадати хіба через те, що не знищив гостя так, як вчинив це, зокрема, з князем Михайлом Чернігівським. Проте найважливішим у наведеній пропозиції сприймається неврахування довготривалих змагань короля до досягнутих вершин становища та його власних зусиль і заслуг на цьому шляху. Хоча в самому тексті дослідження за різних обставин поодинокі їх вияви зауважено й відзначено неодноразово, належного розуміння результату як здобутку довготривалого процесу в дослідженні при цьому, все ж, не засвідчено. Причиною, безперечно, стала неодноразово показана на сторінках книги очевидна своєрідність постави щодо героя. На його адресу висловлено немало похвал, проте водночас, починаючи від раннього угорського періоду життєвого шляху, постійно вловлюється стійке незадоволення біографа. Герой незмінно виявляється "не на висоті" прийнятого для нього "омріяного" ідеалу, внаслідок цього, закономірно, єдино прийняттого. Угорське підданство на самому початку, угорська залежність, визнана при коронації Бели IV, хаос при першому набігу монголів, його повторення за часу експедиції Бурундая... Для угорського короля Данило Романович навіть мав зійти за "egzotycznego sojusznika", "wjazd oddziałów" якого "musiał na cesarskich wysłańcach zrobić wrażenie i dać im do myślenia" (s. 291). У пропонованому огляді далеко не всім подібним прикладам приділено належну увагу – така можливість немало виходить поза прийнятне в межах рецензії. Однак король Данило Романович у зображенні Д. Домбровського незмінно виступає насамперед кимсь, ким автор виявляється постійно незадоволеним і саме це невдоволення – свідоме чи несвідоме, заманіфестоване чи не визнане, а навіть прикрите – виявляється визначальним моментом сприйняття. Тому у викладі бидгощського історика король виступає постаттю, яку постійно показують і навіть немало хвалять. "Wielotorowość i rozmach działań politycznych Daniela budzą więc podziw, szczególnie, że były one prowadzone w nienajłatwiejszych warunkach" (s. 303). "Daniel był władcą i wodzem pełnym hartu ducha i posiadającym wysokiej klasy umiejętności socjotechniczne" (s. 317). Проте водночас з тією ж постійністю короля схильні бачити насамперед героєм, не здатним посісти позиції героя "справжнього", з авторитетом непідважальним, або хоча б близьким чи бодай наближеним до нього. Причому, читання переконує, що нерідко "недопрацювання" виявляється виною не самого героя. Може навіть частіше не допрацьовувати (або ж, навпаки, – немало перепрацьовувати) схильний власне історик. Проте, за поширеною нормою новітнього часу, який значною мірою втратив дар слухати, не має значення, що ви говорите – значення має тільки те,

що вам говорять. Тому не історик, звичайно, а його герой виявляється незмінно “винним”...

Неодноразово на конкретних прикладах відзначений немало облегшений стосунок до історичних фактів та деталей в опублікованому дослідженні виразився також через чималий ряд різнорідних “дрібниць”, зі свого боку здатних підтримати неунікненне – поза цілком оправданими й заслуженими похвалами – водночас немало критичне сприйняття нового біографічного видання й на цьому рівні.

“Jeszcze spod Szumska starszy Romanowicz posłał do brata władykę Iwana. Ten powiedział królowi o okolicznościach przyjęcia” (s. 417). У наведеному твердженні виразно помилено обох братів. Якщо йдеться про “старшого Романовича”, то – Данила й тоді саме він мав відіслати владику до брата – Василька, проте посол розповідає “королеві”, тобто знову – тому ж таки Данилові... Аналогічне помилення пропонує і згадка під 1241 р. про Перемишль “poza zasięgiem władzy synów Daniela” (s. 232): оскільки раніше йдеться про Данила та Василька Романовичів, малися на увазі власне вони, тобто насправді вказано на синів князя Романа, а ім'я його старшого сина при цьому подано помилково.

Серед очевидно помилкових тлумачень окремих термінів “z bobrowych kołczanów” (s. 237) як переклад літописного звороту “...и тоулы ихъ . бобровье раздра”⁸². Безперечно, йшлося не про сагайдаки, бо з яких міркувань сагайдаки для стріл мали бути з бобрового хутра? Леонід Маховець у своєму перекладі вказав на прилбиці, потрактувавши їх накриттям зі шкіри для голови, шиї і плечей⁸³. Так само описане в епізоді зустрічі з імператорськими послами 1252 р. “сѣдло ѿ злата . жъжена”⁸⁴ ніяк не випадає сприймати “zдобnym snycerką (?) i złoconym” (s. 290). Запропонований переклад далеко не адекватно відтворює застосоване поняття “паленого золота” – воно відкидає як “сницерку”, оскільки йдеться про золоте оздоблення, так і, звичайно, “позолоту”.

Не прикрашають тексту також залучені “модні” штампи на зразок поняття “niesamowita przygoda”, якою повинна стати в уявленні історика подорож юного Данила Романовича з угорською експедицією, покликаною посадити його на галицькому престолі (s. 69). Таке ж враження викликає й намагання похвалити “umiejętności socjotechniczne” (s. 317) короля. Сприйняття віддаленої епохи не схильне погоджуватися навіть з терміном “kawalerysty” (s. 69), визнаючи історичну першість за притаманним тим часом автентичним “кіннотниками”.

Звичайнісінькою поверховою неухважністю є згадки про першу столицю короля як “Володимир-Волинський” (s. 359, 458). “Волинським” місту, як відомо, випало стати щойно в реаліях імперії Романових у ХІХ ст. Так само тільки через подачу зі званої ненадійністю пам'яті володимирська річка Луга стала “Лугом” (s. 225). З історично-географічних моментів не

⁸³ Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Леонід Маховець. – Київ, 1989. – С. 400 (пор. також: С. 400, при-

міт. 9).

⁸⁴ Ипатьевская летопись. – Стб. 814.

можна не подати також згадки про просування військових сил по "niezidentyfikowanym obszarze określonym jako "Podgórze" (s. 246) в районі Перемишля, хоча поняття Перемишльського Підгір'я належить до загальновідомих історично-географічних термінів регіону. Так само серед очевидно сумнівних географічних реалій виступає залучений поділ Галицької землі, за якого співвіднесені "jego wschodnia (Ponizie) i zachodnia (Przemyskie) części" (s. 239).

На закінчення з двох приводів випадає повернутися до початкової цитати цієї рецензії. Спершу про те, що стосується автора. Отож, маємо твердження про щастя короля Данила Романовича, яке полягає у тому, що "w jego otoczeniu powstała i zachowała się do naszych czasów Kronika halicko-wołyńska". Не потребує дискусійного запалу доведення, що проваджений до 1292 р. Галицько-Волинський літопис міг бути створений в оточенні короля тільки в тій частині, яка стосується самого короля та його часів. Варто мати на увазі й загальновідому наявність не оригінального первісного холмського тексту, а його пізнішої, уже володимирської редакції. Поки мало розважано над тим, що в ньому є початковим, а що додали редактори князя Володимира Васильовича, хоча таке втручання цілком очевидне. Не випадало б екзамінувати автора з історії Галицько-Волинського літопису, але йшлося, звичайно, не про те, що в нього в голові, а про подане до друку і внаслідок цього – "віднайдене" на письмі...

Інший, і з огляду теми не до порівняння істотніший аспект "щастя" короля Данила Романовича, закономірно, стосується його самого й тісно переплетений з процесом повернення його постаті із вікового забуття. Йдеться, цілком очевидно, не про "czasy nowsze, kiedy to odbudowującą swą świadomość narodową Ukraińcy poszukiwali postaci historycznych godnych, by stały się wzorami dla przyszłych pokoleń" (s. 11). Король Данило Романович за життя – не короткого: майже шість десятиліть на престолі, з них майже півстоліття виняткової активності – сам вчинив немало для того, аби через століття його не доводилося "вишукувати", "творячи" з нього "національний міф". Холмський володар належить до "найреальніших" особистостей української історії – того її розділу, який сам по собі через неминуче багатовікове віддалення неunikнено немало є, власне, "міфом", а ще більше – об'єктом неустанної безвідповідальної міфотворчості. Істориків повинно залежати на іншому. Тому, що писав Стефан Цвейг у новелі про Америго Веспуччі. Америку "відкрив" (для європейців) Христофор Колумб, а вона не називається Колумбією... Отож, Х. Колумб віднайшов ту... казкову "Індію", яку так наполегливо прагнув відшукати, й так і помер у переконанні свого успіху... Чимось зовсім іншим, чим воно і виявилася насправді, його відкриття зробив тільки в очах А. Веспуччі...

Д. Домбровський зробив більше, ніж будь-хто з його попередників для "відкриття" одного з найважливіших аспектів постаті короля Данила Романовича. Залишається сподіватися, що друга частина монографії здатна продовжити цей успіх і на інші сторони активності однієї з найвизначніших особистостей української та східноєвропейської історії XIII ст.

Тому навіть ніби і не зовсім випадає зі знаного приречення "злісного

опонента” завершувати ці достатньо численні (хоча, зрозуміло, без претензії на вичерпність) “нотатки на полях” жалем з приводу того, що опублікований текст презентується не завжди “на рівні” потенційно очікуваного, “ув’язаним” з немалим рядом таких виявів, яких у подібному дослідженні і викладі результатів настільки об’ємної роботи бачити не хотілося б ніяк... Але: amicus Plato...

Інститут українознавства імені Івана Крип’якевича НАН України